



BMT-nin Qadınlara qarşı ayri-seçkiliyin bütün növ formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyanın tələblərinin (Konvensiyanın 10, 11, 12, 13, 14 –cü maddələri) Azərbaycanada icra vəziyyəti ilə bağlı ALTERNATİV MONİTORİNQ HESABATI (İlkin variant)

Monitoring Hesabatı USAİD-in maliyyə dəstəyi ilə Kounterpart İnterneşnlın həyata keçirdiyi Qadın İştirakçılığı Proqramı tərəfindən dəstəklənən “Qadınların inkişafı naminə ictimai maraqların qorunması” layihəsi çərçivəsində “Konstitusiya” Araşdırmalar Fondu və “Qadınlar Arasında Həmrəylik” İctimai Birliyi tərəfindən hazırlanıb.

BAKI, 2013

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ	4
1. MONİTORİNQİN APARILMA METODOLOGİYASI	11
1.2. Monitoringin metodologiyası.....	11
1.2. Monitoringin obyektı.....	11
1.3. Monitoring obyektlərinin seçimi.....	12
1.4. Tədqiqatın metodları	12
1.5. Respondentlərin identifikasiyası	12
2. AZƏRBAYCANDA GENDER BƏRABƏRLİYİNİN QANUNVERİCİ VƏ İNSTITUSİONAL BAZASI	14
3. AZƏRBAYCANDA QADINLARIN VƏZİYYƏTİ - XÜLASƏ	19
4. KONVENSIYANIN 10-cu MADDƏSİ: TƏHSİL SAHƏSİNDƏ QADINLARA QARŞI AYRI-SEÇKİLİYİN ARADAN QALDIRILMASI	29
5. KONVENSIYANIN 12-ci MADDƏSİ: SƏHIYYƏ SAHƏSİNDƏ QADINLARA QARŞI AYRI-SEÇKİLİYİN ARADAN QALDIRILMASI	35
6. QADIN SAHİBKARLIĞI	43
NƏTİCƏ	50
İZAHLI LÜĞƏT	53
BİBLİOQRAFIYA	55

GİRİŞ

Gender hüquq bərabərliyi demokratik cəmiyyətin inkişafının və insan hüquqlarına riayət edilməsinin əsas prioritetlərindən biridir. Hazırda gender problemi və gender bərabərliyinin təmin olunması dünyanın bir çox ölkələrində aktual problemlər sırasında durur. Bu, ilk növbədə iqtisadi və sosial sferada gender bərabərsizliyi amilinin insan resurslarının keyfiyyətinin pisləşməsindən irəli gəlir. Belə ki, problemin ciddi xarakter alması sosial-iqtisadi tərəqqiyə maneə törədir, insan kapitalının inkişafında mövcud sistemin səmərəliliyini aşağı salır və nəhayət, cəmiyyətdə sosial ədalətsizliyin dərinləşməsinə səbəb olur.

Ümumilikdə bu problemin mənfi nəticələrini nəzərə alaraq 1990-cı ildən etibarən beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələr gender probleminin və gender bərabərliyinin qorunması istiqamətində fəal proqramlar həyata keçirməyə başladılar. Əgər 1990-cı illərə qədər inkişafa yardım sahəsində qadın məsələlərinə ayrıca bir sahə kimi birtərəfli formada baxılırdısa, 1990- cı il ildən sonra problemin həllində aşağıdakı istiqamətlərdə kompleks yanaşılma başlandı¹:

- ✓ ümumilikdə həyata keçirilən siyasətin kişi və qadınların həyat tərzinə təsirini müəyyənləşdirilməsi;
- ✓ hamıya bərabər formada gəlir əldə etmək imkanlarının verilməsi;
- ✓ sosial müavinətlərin ünvanlılığın təmin edilməsi;
- ✓ bərabər formada resurslardan istifadə edilməsi;
- ✓ bərabər formada təhsil və səhiyyə xidmətlərindən istifadə edilməsi və s. bu kimi məsələlərdə zəruri imkanların verilməsi.

¹ Хартия прав человека: Всеобщая декларация прав человека, принятая ГА ООН 10 декабря 1948 г. Конвенция о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами утвержденная ГА ООН 2 декабря 1949 г. Конвенция о политических правах женщин. Конвенция о гражданстве замужней женщины. Декларация о ликвидации дискриминации в отношении женщин провозглашенная ГА ООН 7 ноября 1967 г. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин ГА ООН за 20 декабря 1993 г. IV Всемирная конференция в Пекине по положению женщин, 4-15 сентября 1995 г. Конвенция 100 -о равном вознаграждении мужчин и женщин за труд равной ценности. Конвенция 111- о дискриминации в области труда и занятий. Конвенция 156 - о равном обращении и равных возможностях для трудящихся мужчин и женщин, трудящиеся с семейными обязанностями. Рекомендации 165 - О равном обращении и равных возможностях для трудящихся мужчин и женщин, трудящиеся с семейными обязанностями.

Qeyd edək ki, beynəlxalq təcrübədə gender probleminin təhlili zamanı 3 əsas sosial məsələyə baxılması məqsədəuyğun hesab olunur:

1.İqtisadi və sosial sahələrdə kişilərin və qadınların iştirakını gender uyğunsuzluğu nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirmək;

2.Ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrində gender uyğunsuzluğunu müəyyənləşdirməklə hər iki cins üçün bərabər imkanları yaratmaq;

3. Subyektlərin cinsi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında və sosial-institutlarda iştirakına şərait yaratmaq;²

Azərbaycan Respublikası qanunvericilik səviyyəsində qadın və kişilərin tam bərabərliyini qəbul edir. Azərbaycanda qadınlar və kişilərin bərabərliyini nəzərdə tutan maddələr 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (25-1-ci maddə), eləcə də başqa ümumi qanunverici aktlarda (Mülki Məcəllə, Əmək Məcəlləsi, Ailə Məcəlləsi və s.) özünə yer tapmışdır.

Müstəqil dövlət kimi Azərbaycanın da dünyada gedən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və texniki-texnoloji proseslərə inteqrasiya etmək, beynəlxalq konvensiya və tövsiyələri qəbul etmək, gender bərabərliyini təmin etmək və bu sahədə bir sıra tədbirlər həyata keçirməklə dünyanın sivil ölkələri sırasına daxil olması demokratik inkişafın zəruri şərtlərindəndir.

Azərbaycan Respublikasının 25-maddəsinə görə:

Dövlətlər irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmək vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən. əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cins, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

Lakin təcrübə göstərir ki, əksər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da hakimiyyətə nail olmaqda, ictimai və siyasi proseslərə təsir səviyyəsində cinsə görə fərqli yanaşma

² Мировой обзор по вопросу о роли женщин в развитии. Нью-Йорк, ООН, 1999. с 10.

prinsipləri özünə yer tapmışdır. Bu baxımdan, Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün növ formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya (CEDAW, bundan sonra Konvensiya) onların hüquqlarının müdafiəsi və monitorinqi üçün tutarlı bir sənəddir.

Konvensiya 18 dekabr 1979-cu ildə qəbul edilmiş və 20 sentyabr 1981-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Konvensiyanın hazırlanması kişi və qadın bərabərliyini özündə əks etdirən Ümumdünya İnsan Haqları Bəyannaməsinə (1948), Qadınların Siyasi Hüquqları haqda Konvensiyaya (1952), Vətəndaş və Siyasi Hüquqlar Haqda Beynəlxalq Pakta (1966) və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqda Pakta əsaslanmışdır. Azərbaycan Respublikası Konvensiyanı 10 iyul 1995-ci ildə ratifikasiya etmişdir.

İnsan hüquqlarına dair konvensiya olan CEDAW ona tərəfdaş çıxmış dövlətlər üçün öhdəlik yaradan bir beynəlxalq hüquq mənbəyidir. Bu sənəd milli və yerli səviyyələrdə, eləcə də hökumətin bütün qolları - icraedici hakimiyyət, parlament və məhkəmələr - üçün icbari öhdəçilik yaradır.

Əvvəlki beynəlxalq konvensiyalarda ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi və bərabərlik məsələsi qaldırılsa da, həmin sənədlərdə "real bərabərlik" və ya "nəticələrin bərabərliyi" məsələsinə, yaxud kişilər və qadınlar arasında olan bərabərsizliyin davam etməsinə şərait yaradan köklü sosial səlahiyyət məsələlərinə heç bir şəkildə toxunulmamışdır.

Konvensiyanı qəbul edən dövlətlər qadına münasibətdə diskriminasiyanın bütün formalarını pisləyir, müvafiq vasitələrlə qadına münasibətdəki ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üzrə dərhal siyasət aparmağa razılaşırlar və bu məqsədlə aşağıdakı öhdəlikləri götürürlər:

- Kişi və qadın arasındakı hüquq bərabərliyi prinsipini öz milli konstitusiyaya və ya digər uyğun qanunlara daxil etmək, bütün diskriminasiya xarakterli qanunları ləğv etmək və qadınlara qarşı diskriminasiyanı qadağan edən qanunlar qəbul etmək;
- Qadınların diskriminasiyadan təsirli müdafiəsinə zəmanət verən milli mexanizmləri qurmaq;

- Ayrı-ayrı fərdlər, təşkilat və ya müəssisələr tərəfindən qadınlara qarşı diskriminasiya xarakterli bütün fəaliyyətlərin aradan qaldırılmasına zəmanət vermək.

Bütün beynəlxalq müqavilələr/konvensiyalar kimi, Konvensiyanı imzalayan və ona qoşulan dövlətlər, onun müddəalarını əyani tətbiq etməli və “de-yure” bərabərliyindən, qadınların və kişilərin orta hesabla nail ola biləcəyi bərabərliyə, yəni nəticələrə görə bərabərliyin – “de-facto” təmin olmasına borcludurlar.

30 maddədən ibarət olan Konvensiyanın 1-ci maddəsində “Konvensiyaya görə, “qadınlara qarşı ayrı-seçkilik” anlayışı qadınların ailə vəziyyətindən asılı olmayaraq kişi və qadınların hüquq bərabərliyi əsasında və siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, mülki və ya hər hansı digər sahədə insan haqlarının və əsas azadlıqlarının tanınmasının, istifadə edilməsinin və ya həyata keçirilməsinin əngəlləşməsinə və ya heçə endirilməsinə səbəb olan və ya bu məqsədi daşıyan, cinsi əlamətə görə hər hansı fərqləndirmə, istisna, yaxud məhdudiyət deməkdir”.

Konvensiyanın 6-16 maddələri ayrı-ayrı sahələrdə qadınlara qarşı edilən ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasına həsr olunmuşdur. Bu maddələr qadınların siyasi və ictimai həyatda bərabər hüquqlarını, təhsildə, işdə, tibb xidməti sahəsində bərabər imkanları, maliyyə iqtisadi və sosial hüquqlar sahəsində ayrı-seçkiliyə son qoyulmasını təmin edir.

Konvensiya ailə vəziyyətindən, siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni vəziyyətindən və baxışlarından asılı olmayaraq kişi və qadınların bərabər hüquqlara malik olmalarını təsbit etməklə kifayətlənmir. Konvensiyanı qəbul edən dövlətlər hüquqi, siyasi və proqram xarakterli tədbirlər həyata keçirməklə qadınlara münasibətdə mövcud olan ayrı-seçkilik hallarını aradan qaldırmağı öhdəlik olaraq öz üzərlərinə götürürlər. Bu öhdəliklər həyatın bütün sferalarını, o cümlədən nikah, ailə münasibətləri, həmçinin istənilən şəxs, təşkilat və təsisat tərəfindən qadınlara qarşı hər hansı ayrı-seçkiliyi aradan götürən müvafiq tədbirləri əhatə edir.

Konvensiyada dolaylı ayrı-seçkilik anlayışı da qəbul edilir. Yəni ayrı-seçkilik yalnız

məqsədli, birbaşa deyil, həm də məqsədsiz, dolayı ola bilər. Dolayı ayrı-seçkilik dedikdə praktikada müəyyən bir qrup qoyulan tələblərə cavab verə bilmədiyi üçün ondan istifadə edə bilmir və bu da ayrı-seçkilik sayılır. Hər hansı fərqləndirmə, istisna və ya məhdudluğun ayrı-seçkilik hesab olunması üçün onun mütləq şəkildə məqsədli baş verməsi vacib deyil. Məqsədsiz atılan addımlar qadınların hər hansı sahədə hüquqlarının tanınmasını, ondan istifadə edilməsini çətinləşdirərsə bu ayrı-seçkilik sayılır.

Konvensiyadan əvvəl qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlərdə ayrı-seçkilik anlayışı yalnız dövlət orqanları tərəfindən törədilmiş diskriminasiyanı əhatə edir. Qadın hüquqları sahəsində hüquqlar daha çox özəl, qeyri-dövlət sferasında da pozulduğundan Konvensiyaya görə bu subyektlər tərəfindən olan ayrı-seçkilik də ləğv olunmalıdır.

Konvensiyanın 17-ci maddəsinə müvafiq olaraq Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğvi Komitəsi yaradılmışdır. Konvensiyanın 18-ci maddəsinə uyğun olaraq iştirakçı dövlətlər, Komitədə baxılmaq üçün hazırkı Konvensiyanın müddəalarını yerinə yetirmək məqsədilə qəbul etdikləri qanunvericilik, məhkəmə, inzibati və ya digər tədbirlər haqqında və bu sahədə əldə edilən nailiyyətlər barəsində hesabat təqdim etmək öhdəliyini öz üzərinə götürür.

Ölkənin daxili, yəni milli qanunvericiliyi və onun beynəlxalq öhdəlikləri, o cümlədən CEDAW Komitəsinin tövsiyələri arasında ziddiyyət olarsa, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 151-ci maddəsinə³ uyğun olaraq həll edilməlidir. Bu maddəyə əsasən ölkənin daxili normativ aktları ilə beynəlxalq öhdəliklər arasında ziddiyyət mövcud olduğu hallarda üstünlük beynəlxalq normalara verilir.

Dövlət Konvensiyanı ratifikasiya etdikdən sonrakı bir il ərzində CEDAW Komitəsinə ilk hesabatı, sonrakı dövrlərdə isə hər 4 ildən bir dövrü hesabatı təqdim etməlidir.

Hökumətlərin müvafiq Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) Komitələrinə təqdim etdikləri ilk və dövrü hesabatlarla yanaşı parallel və ya alternativ (kölgə) məruzə və hesabatlar da təqdim oluna bilər. Belə məruzə və hesabatlar milli qeyri- hökumət təşkilatları (QHT),

³ Konstitusiya və normativ aktların referendum vasitəsilə qəbul edilmiş istisnaları

insan hüquqlarını müdafiə və təşviq edən fərdlər, fərdlər qrupu və ya təsisatlar, Beynəlxalq QHT-lər, İnsan hüquqlarını müdafiə edən milli təsisatlar (məsələn Ombudsman) tərəfindən təqdim edilir. Komitənin fəaliyyətində QHT-lərin böyük rolu vardır. QHT-lərin, xüsusən də qadın hüquqlarının müdafiəsi üzrə ixtisaslaşmış QHT-lərin və milli təsisatların məlumatları Komitə üçün olduqca qiymətli informasiya mənbəyidir.

Dövlətlər hesabat verərkən bir qayda olaraq problemləri ya göstərmir, yaxud onu “yumşaldıb” təqdim edirlər. Xüsusən qadınların vəziyyətləri ilə bağlı sistematik və total pozuntular baş verən ölkələrdə dövlətlər problemləri hesabatlarında əks etdirmirlər. Belə olan halda qərəzsiz və neytral tərəflərin məlumatı əvəz olunmazdır. Bu keyfiyyətə cavab verən isə əsasən QHT-lərdir.

Əgər Komitəyə Konvensiyada təsbit edilmiş hüquqların üzv-dövlət tərəfindən ciddi və sistemli şəkildə pozulduğunu təsdiq edən etibarlı məlumat daxil olmuşdursa, Komitə aid üzv-dövlətə bu məlumatın araşdırılması üçün əməkdaşlıq etməyi və bununla əlaqədar olaraq sözügedən məlumat barədə öz qeydlərini təqdim etməyi təklif edir. Konvensiyanın 21-ci maddəsi Komitənin ümumi xarakterli təklif və tövsiyələr verə bilməsini göstərir. Bu maddəyə görə Komitə hesabatı öyrənərək və müzakirə edərək, həmçinin dövlətlərdən digər informasiyaları əldə edərək tövsiyələr verməlidir. Lakin bir çox hallarda tövsiyələr ümumi xarakter daşdığından dövlətlər təqdim edilən tövsiyələrə etinasız yanaşırlar.

Komitə ölkənin geniş ictimaiyyətini - xüsusilə, müəllimlər, sosial işçilər, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, cəzaçəkmə müəssisələrinin işçiləri, tibb işçiləri, hakimlər və Konvensiyanın müddəalarını tətbiq etməli olan digər peşə sahiblərini - Konvensiyanın müddəaları ilə tanış olmağa tövsiyə edir. Komitə Konvensiya da daxil olmaqla insan hüquqlarına dair məsələlərlə əlaqədar məktəblər və universitetlərdə təlim kursları təşkil etməyi tövsiyə edir.

“Konstitusiyaya” Araşdırmalar Fondu və “Qadınlar Arasında Həmrəylik” İctimai Birliyi ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin dəstəyi ilə “Counterpart International” təşkilatı tərəfindən icra olunan “Qadın İştirakçılığı Proqramı” çərçivəsində “Qadınların inkişafı naminə ictimai maraqların qorunması” layihəsini həyata keçirir. Layihənin məqsədi

cəmiyyətdə qadınların aktiv sosial qrup kimi formalaşması üçün CEDAW Komitəsinin Azərbaycan hökumətinə tövsiyələrinin icrası və təbliği üçün ictimai vəkillik kampaniyasının həyata keçirilməsidir.

Layihə çərçivəsində hazırlanmış monitoring hesabatı Konvensiyanın üç istiqamətini əhatə edir:

- Təhsil;
- Səhiyyə;
- Qadın sahibkarlığı.

Aparılan monitoring hesabatı Azərbaycanın dövlət strukturları tərəfindən CEDAW Komitəsinin tövsiyələrinin həyata keçirilməsi istiqamətində bir göstərici olacaqdır.

Məqsəd

Monitoringin məqsədi Azərbaycanda gender bərabərliyi istiqamətində əldə edilən nailiyyətləri inkar etmək deyil. Azərbaycanda qadın hüquqları və gender bərabərliyi ilə bağlı 142 sənəd imzalanmışdır. Azərbaycanda insan və qadın hüquqlarına dair mövcud olan bütün əsas beynəlxalq sənədlər, o cümlədən Qadınlara Münasibətdə Ayrı-Seçkiliyin Aradan Qaldırılmasına dair Konvensiya ratifikasiya edilmişdir. “Gender bərabərliyinin təmin edilməsi haqqında” qanun 2006-cı ildə, “Məişət zorakılığının aradan qaldırılması” qanunu isə 2010-cu ildə qəbul edilmişdir.

Məqsəd Azərbaycan hökumətinin 24 iyul 2009-cu ildə CEDAW Komitəsinin **892 və 893-saylı iclaslarında (CEDAW/C/AZE/4) hesabatına** Komitə tərəfindən verilən tövsiyələrin necə həyata keçirilməsinin monitoringidir. Hesabatda həmçinin, ölkədə qadınların vəziyyətləri ilə bağlı olan problemlə sahələr göstərilmiş, hökumətə və digər müvafiq təşkilatlara müəyyən tövsiyələr də təklif edilmişdir.

Gözlənilən nəticələr

Hesabat:

- ölkədə qadınların real hüquqlarının və vəziyyətlərinin müəyyən edilməsinə;

- qadınların vəziyyətlərinin yaxşılaşması istiqamətində dövlət siyasətinin işlənilib hazırlanmasında və həyata keçirilməsində müvafiq hakim dairələrin məsuliyyətlərinin artırılmasına;
- ictimaiyyətin diqqətini dövlət tərəfindən Konvensiyanın müddələrinin həyata keçirilməsinə görə öz üzərinə götürdüğü öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə yönəltməyə;
- vətəndaş institutları ilə dövlət strukturları arasında sosial əməkdaşlığın inkişafına və s. səbəb olacaqdır.

1. MONİTORİNQİN APARILMA METODOLOGİYASI

1.1. Monitoringin metodologiyası «Отчет о выполнении требований Конвенции ООН о ликвидации дискриминации против женщин»⁴-a, UNIFEM -in «Оценка положения женщин: руководство по отчетности» (Commonwealth Secretariat, United Nations и International Human Rights Action Watch)⁵ –a, Asiya – Sakit Okean Beynəlxalq Nəzarət Orqanının “Инструкции по разработке и предоставлению теневых докладов»⁶, USAID dəstəyi ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının ABA CEELİ Hüquqşünaslar Assosiasiyası tərəfindən hazırlanmış “BMT-nin Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün növ formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyanın icrasının gedişatının qiymətləndirilməsi üzrə dərsliyə”⁷ və “Modul Alternativ Hesabat”⁸ -a əsaslanmışdır. Monitoring, həmçinin CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1 Komitəsinin tövsiyələrini⁹ də əhatə edir.

1.2. Monitoringin obyektı:

- Təhsil (Konvensiyanın 10-cu maddəsini);

⁴ http://www.rlpp.ru/files/0/cedaw_russia_ru.pdf

⁵ <http://www.abanet.org/ceeli/publications/cedaw/home.html>.

⁶ http://www.iwraw-ap.org/using_cedaw/report_guidelines.htm

⁷ http://www.owl.ru/cgi/Content/runbroker.cgi?broker=Brokers::Showcontent&action=printversion&id_news=55182

⁸ www.clrpl.az/upload/file/Modul_Altersativ_hesabat.ppt

⁹ [Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Pre-session working group Forty-fourth session 20 July-7 August 2009. Responses to the list of issues and questions with regard to the consideration of the fourth periodic report. Azerbaijan.](http://www.unhcr.org/refugees/refugees/4/26/05/09/cedaw/c/aze/q/4/26.05.09.add.1.html)

- Səhiyyə (Konvensiyanın 12-ci maddəsini);
- Qadın sahibkarlığı (Konvensiyanın 11- Məşğulluq, 13- İqtisadi və Sosial Müavinətlər, 14 – Kənd Qadınları) sahələrini əhatə edir.

1.3 Monitoring obyektlərinin seçimi

Obyektlər aşağıdakı səbəblərə görə seçilmişdir:

- Kişi və qadınların təhsil sahəsində bərabər hüquqa malik olmaları qanunvericilikdə öz əksini tapmasına baxmayaraq gender bərabərliyi üçün bu kifayət deyildir.
- Gender bərabərsizliyi şəxsi sağlamlığa dair qərarların qəbul edilməsi məsələlərinə, səhiyyə xidmətlərində istifadə imkanlarının müxtəlif mərhələlərinə təsir edir ki, bu da çox vaxt qadın sağlamlığı üçün təhlükə yaradır.
- Qadın sahibkarlığı və qadınların resurslara çıxışı ilə bağlı real vəziyyət gender-bərabərsizliyinin əsas göstəricisidir.

1.4. Tədqiqatın metodları.

Tədqiqat Azərbaycan Respublikasının hüquq normaları çərçivəsində milli və dünya təcrübəsinə əsaslanaraq kəmiyyət və keyfiyyət ölçülərinə əsasən aparılmışdır. Keyfiyyət və kəmiyyət ölçüləri “Qadınların inkişafı naminə ictimai maraqların qorunması” layihəsi çərçivəsində Masallı, Neftçala, Novxanıda aparılan sorğulara və dinləmələrə əsaslanıb. Dinləmələrdə yerli İcra Hakimiyyəti rəsmiləri, Azərbaycan Respublikası Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin, rayon prokurorluğu və məhkəməsinin əməkdaşları, rayon Məşğulluq Mərkəzinin rəhbərliyi, xanım bələdiyyə üzvləri, məktəb direktorları, müxtəlif dövlət orqanlarında vəzifə tutan qadınlar, həkimlər, sakinlər, yerli QHT və KİV nümayəndələri iştirak ediblər.

Bundan başqa, milli QHT –in tədqiqatları, müvafiq nazirliklərin hesabatları, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları tədqiqatın əsas mənbələri olmuşdur.

1.5. Respondentlərin identifikasiyası

Respondentlərin yaş həddi 17-dən 65-ə qədərdir. Sorğuda iştirak edənlərin əksəriyyəti

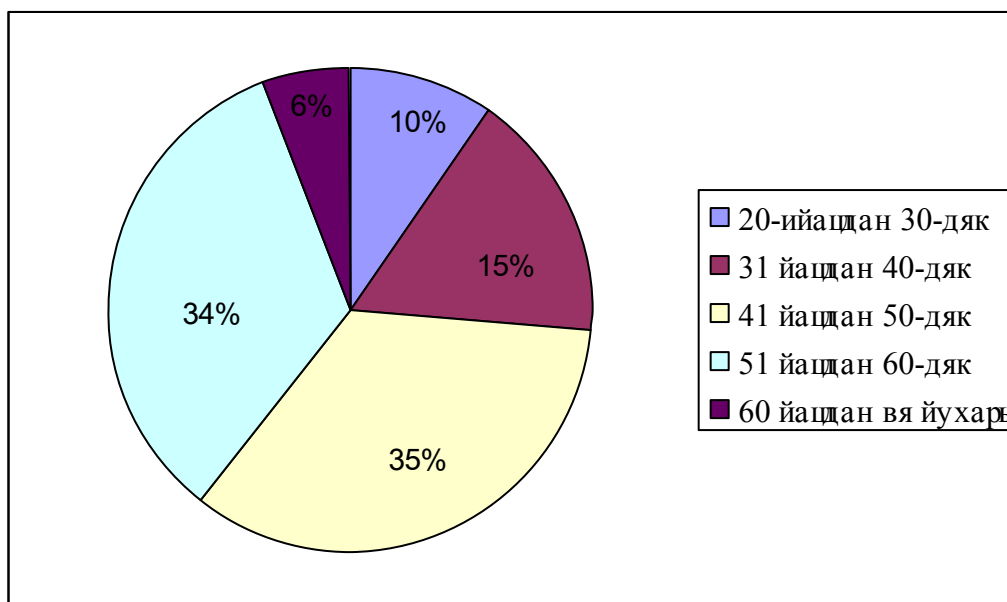
qeyd edilən rayonların daimi sakinləridir. Bunlardan 68% -i qadınlar, 32% -i isə kişilər olmuşdur. Qadınlardan təxminən 59% -i daimi işlə, 17% -i müxtəlif qeyri-daimi işlərlə məşğul olanlar, 24%- i isə işsizdir.

Hər bir ailədə ən az uşağın sayı 2-3, ən çoxu isə 5-6-dır. Qeyd etmək lazımdır ki, 2-3 uşaqla formalaşan ailələrə daha çox təsadüf edilir.

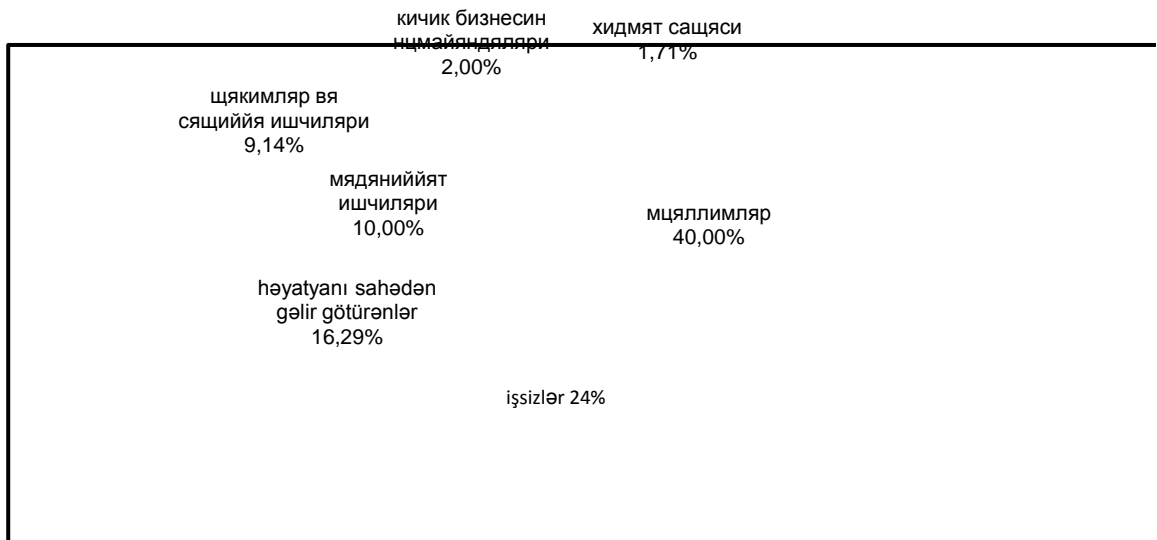
Sorğularda iştirak edən qadın müəllim və həkimlər işlə bağlı ictimai həyatda iştirak etdiklərini, işi olmayan qadınlar isə yalnız həyat yoldaşlarının icazəsi olduqda ictimai həyatda aktiv ola bildiklərini bildirdilər. Məlum oldu ki, işləməyən qadınların əksəriyyəti seçkilərdə iştirak etmirlər. Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, siyasi-ictimai həyatda iştiraka daimi iş yerinin olması mühüm rol oynayır.

Sorğular gender stereotiplərinin, diskriminasiya hallarının, qadınların təhsil, səhiyyə problemləri, onların iqtisadi durumlarına təsir edən amillərin öyrənilməsinə həsr edilərək, sosioloji araşdırmaların “təbəqələşmə yelpiyi” metodundan istifadə olunmuşdur.

İştirakçıların yaş qrupu və məşğul olduqları sahələr diaqram 1 və 2-də göstərilmişdir.



Diaqram 1. İştirakçıların yaş qrupu



Diaqram 2. İştirakçıların məşğul olduqları sahələr.

2. AZƏRBAYCANDA GENDER BƏRABƏRLİYİNİN QANUNUVERİCİ VƏ İNSTİTUSİONAL BAZASI

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası yaşından, ailə vəziyyətindən, faktiki ailə münasibətlərindən, məişətdəki davranışından, sağlamlıq durumundan asılı olmayaraq qadın cinsinə aid olan hər bir şəxsin maraqlarını və hüquqlarını müdafiə edir və bununla da qoşulduğu beynəlxalq sənədlərin əsas tələblərinə cavab verir¹⁰.

1998-ci ilin 14 yanvar tarixində “Qadınların rolunun artırılması haqqında Fərman” və “Qadın problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Fərman”, 2000-ci il mart ayının 6-da “Qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında Fərman” qəbul edilmişdir.

2000-ci ilin iyun ayında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti “Azərbaycan Respublikasında qadın məsələləri üzrə 2000-2005-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”

¹⁰ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 1995-ci il.

qəbul etmişdir. Bu proqram milli prioritetləri nəzərə alaraq, Pekin Strategiyası¹¹ əsasında hazırlanmışdır.

Konvensiyanın və Pekin Platformasının müddəalarına əsaslan plan 12 strateji sahə üzrə gender məsələlərinə dair müxtəlif iş prinsiplərini nəzərdə tutmuşdur: iqtisadiyyat, təhsil, sağlamlıq, qadınlara qarşı zorakılıq, hərbi münaqişələr zamanı qadınların problemləri, qaçqın və məcburi köçkün düşmüş qadınların problemləri, insan hüquqları, KİV, ətraf mühit, yeniyetmə qızların problemləri, qərarların qəbul edilmə prosesində qadınların iştirakı, beynəlxalq qadın təşkilatları ilə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi. Milli qanunvericiliyin gender ekspertizası və statistik göstəricilərdə gender seqreçiyasının təhlili aparılmış, ailə daxilində qadın zorakılığı, eləcə də beynəlxalq insan alveri sahəsindəki problemlərə hüquq-mühafizə orqanlarının diqqətinin artırılmasına yönəlmiş tədbirlər keçirilmişdir¹².

Milli Fəaliyyət Planının müddəalarını həyata keçirmək üçün qurumlararası qrup yaradılmışdır. Milli Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsində həm dövlət strukturlarının, həm də QHT-lərin iştirakı nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan hökuməti genderin təşviqi sahəsində BMT, Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı/ Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu (ATƏT/DTIHB), Avropa Şurası (AŞ) kimi beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq edir. Hal-hazırda, Bakıda və Azərbaycanın digər bölgələrində qadınların siyasətə cəlb olunmaları və qərar qəbul etmə proseslərində iştirakı sahəsində müxtəlif layihələr həyata keçirilməkdədir.

Azərbaycan Respublikasının “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” qanunu 10 oktyabr 2006-cı ildə qəbul edilmişdir. Bu Qanun cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarını aradan qaldırmaqla, kişi və qadınlara ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanlar

¹¹ Review of the implementation of the Beijing Platform for Action and the outcome documents of the special session of the General Assembly entitled “Women 2000: gender equality, development and peace for the twenty-first century” (Report of the Secretary-General, Commission on the Status of Women, 2005 (E/CN.6/2005/2))

¹² Qadınlara Qarşı Bütün Növ Ayrı-Seçkiliyin Aradan Qaldırılması Konvensiyasının 18-ci bəndinə uyğun olaraq, ikinci və üçüncü məlumatlar vaxtaşırı olaraq Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları tərəfindən məruzə edilir. (<http://www.gender-az.org/Files/N0527214.pdf>)

yaratmaqla gender bərabərliyinin təmin edilməsini, seksual qısnamaya yol verilməməsini, gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə bağlı dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri və qanunda nəzərdə tutulan digər normaları tənzimləyir.

Milli Fəaliyyət Planı və Yoxsulluğun Azaldılması üzrə Dövlət Proqramı ilə əlaqədar 2007-2011-ci illəri əhatə edən İş Planı gender sahəsində qadınların-kişilərin hüquqi və iqtisadi qeyri-bərabərliyinin ləğvi, qadınların sosial müdafiəsi, qadınlara qarşı zorakılıqla mübarizə və gender maarifçiliyinə yönəldilmiş dünya təcrübəsinə və müxtəlif sənədlərə əsaslanan səylər¹³ nəzərdə tutmuşdur. Təəssüf ki, bundan sonra gender məsələləri ilə bağlı heç bir dövlət proqramı qəbul edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 sentyabr 2008-ci il tarixli 3043 sayılı Sərəncamı ilə «2008—2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı» təsdiq edilmişdir. Proqramın 3.3-cü “Məqsədlərin, hədəflərin və göstəricilərin icmalı” hissəsində əsas hədəflərdən biri 2015-ci ilin sonunadək qərarların qəbul edilməsi prosesində qadınların iştirak səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin etmək nəzərdə tutulmuşdur. Hədəf əsasən mərkəzi icra strukturlarının rəhbərləri arasında, parlament üzvləri, bələdiyyə üzvləri, hakimlər arasında qadınların iştirak səviyyəsinin artırılmasına yönəlib.

CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1 Komitəsinin tövsiyələrində¹⁴ Ailə məcəlləsində pozitiv dəyişikliklərin edilməsini və qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılmasına aid müvafiq tədbirlərin aparılmasını tövsiyə etmişdir.

“Ailə Məcəlləsinə dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il 15 noyabr tarixli Qanununa əsasən qadınlar üçün minimal nikah yaşı kişilərlə bərabərləşdirilərək bir il artırılmış və 18 yaş müəyyən edilmişdir.

¹³ Gender Mainstreaming in Poverty Eradication and the Millennium Development Goals: A Handbook for Policy-makers and Other Stakeholders (by International Development Research Centre (IDRC) and the Canadian International Development Agency (CIDA), 2003)

¹⁴ Bax.9

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2010-cu il 22 iyun tarixli Qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanundan irəli gələrək yeddi qanunvericilik aktına dəyişikliklər edilmiş, beş yeni normativ hüquqi akt qəbul edilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il 15 noyabr Qanununa əsasən Cinayət məəcəlləsinə qadını nikaha daxil olmağa məcbur etməyi qadağan edən və buna görə sanksiyalar nəzərdə tutan 176-1-ci maddə daxil edilmişdir. Bu maddədə həmin əməlin nikah yaşına çatmayan şəxs barəsində törədilməsinə görə daha ağır cəza nəzərdə tutulur.

Qanunvericiliyə edilən bu dəyişikliklər erkən nikah hallarının qarşısının alınmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Araşdırmalar göstərmişdir ki, əksər hallarda qızların erkən yaşda ərə verilməsi onların valideynlərinin razılığı ilə baş verir.

Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) qadınların və ailələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında bir sıra Konvensiyalarını ratifikasiya etmişdir. 2010-cu il 11 may tarixli, 1003-IIIQ nömrəli Qanuna və eyni tarixli 1004-IIIQ nömrəli Qanuna əsasən Azərbaycan Respublikası BƏT-nin “Kişi və qadın işçiləri üçün bərabər münasibət və bərabər imkanlar: ailə vəzifələri olan işçilər haqqında” 156 nömrəli və “Analığın mühafizəsi haqqında 1952-ci Konvensiyasına yenidən baxılması haqqında” 183 nömrəli Konvensiyalarına qoşulmuşdur.

2015-ci ilə qədər ifrat yoxsulluğu yarımbararı azaltmağı, İİV/QİÇS-in yayılmasını dayandırmağı və ümumi ibtidai təhsilin təmin edilməsi kimi hədəfləri əhatə edən səkkiz strateji istiqamətdən ibarət olan Minilliyin İnkişaf Məqsədi bütün dünya ölkələri və dünyanın aparıcı inkişaf təşkilatları arasında razılaşdırılmış fəaliyyət planını təşkil edir.

Məqsədlərə aşağıdakılar daxildir:

Məqsəd 1. İfrat yoxsulluğu və acliğı aradan qaldırmaq.

Məqsəd 2. Ümumi ibtidai təhsilə nail olmaq.

Məqsəd 3. Gender bərabərliyini təmin etmək və qadınlara səlahiyyət vermək

Məqsəd 4. Uşaq ölümü hallarını azaltmaq

Məqsəd 5. Ana sağlamlığını yaxşılaşdırmaq

Məqsəd 6. HIV/AIDS, malyariya və digər xəstəliklərə qarşı mübarizə aparmaq
Məqsəd 7. Ətraf mühitin davamlılığını təmin etmək
Məqsəd 8. İnkişaf üçün qlobal tərəfdaşlığı inkişaf etdirmək.

Bu istiqamətlərin hamısı qadınların problemlərini əhatə edir.

Yuxarıda göstərilmiş milli və beynəlxalq hüquqi aktların Azərbaycanda daha effektiv həyata keçirilməsinin təmin olunması məqsədilə qadın siyasi məsələləri üzrə beşillik iş planları da qəbul olunur.

CEDAW Komitəsinin **CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1** tövsiyələrində¹⁵ hökumət bütün qollarında Konvensiyanın müddəalarının yerinə yetirilməsinə nəzarətin artırılması və gender amilinin ümumi siyasətə daxil edilməsinin gücləndirilməsi vurğulanmışdır. Gender amilinin ümumi siyasətə daxil edilməsi dövlətin öz strateji planlarının və proqramlarının təkmilləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Gender məsələləri üzrə məsul şəxslərin təyin edilməsi ilə bütün dövlət qurumlarının və digər təsisatların gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə bağlı fəaliyyəti təkmilləşdirilmişdir. Hər bir dövlət qurumunda Gender Əlaqələndiricisi fəaliyyət göstərir. Nəticədə, gender problemləri bu strukturların siyasətlərinə və proqramlarına daxil edilir. Bu halda nazirliklər və digər dövlət təşkilatları gender problemləri ilə bağlı əldə olunmuş nailiyyətlərin monitorinqini asanlıqla aparmaq imkanı əldə edir.

Bununla belə, Gender məsələləri üzrə məsul şəxslərin səlahiyyət dairəsinin daha dəqiq müəyyən edilməsi, bunun ayırca vəzifə kimi dövlət qurumlarının ştatında təsbit olunmasına ciddi ehtiyac var. Çünki, indiki vəziyyətdə Gender məsələləri üzrə məsul şəxslər bu vəzifəni paralel olaraq aparırlar və bu da səmərəlilik məsələsinə xələl gətirə bilər.

15 Bax.9

3. AZƏRBAYCANDA QADINLARIN VƏZİYYƏTİ

XÜLASƏ

2012-ci yanvar ayının 1-i vəziyyətinə görə Azərbaycanın əhalisi 9235,1 min nəfərdir ki, bunlardan 4583,5 min nəfəri kişi, 4651,6 min nəfəri isə qadındır¹⁶.

Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında qadınlar barəsindəki hər bir ayrı - seçkilik qanun səviyyəsində qadağandır. Lakin bir sıra qanunlarda qadın xüsusiyyətini nəzərə alan müddəalar vardır ki, bunlarda kişilərin hüquqları qadınlara nəzərən «pozulur». Bu müsbət diskriminasiya adlanır: qadınların reproduktiv funksiyaları, fiziki imkanları, ailədəki vəziyyətləri ilə əlaqədar onlara müəyyən güzəştlər nəzərdə tutulmuşdur. Məsələn, Konstitusiyada məhdudiyyətin olmamasına baxmayaraq (Maddə 76), həkimlər istisna olmaqla, qadınlar hərbi mükəlləfiyyətli deyillər.

Əmək Məcəlləsində¹⁷ hamiləlik və uşağa süd verməni əsas götürərək, qadınları işə götürməkdən imtina etmək (məcəllənin 173-cü maddəsi), göstərilən səbəblərə görə qadınların əmək haqlarının azaldılması qadağandır (məcəllənin 180-cü maddəsi). Əmək Məcəlləsinin 174 - cü maddəsinə görə qadınların ağır və ziyanlı işlərdə işləmələri qadağandır. Hamiləlik və uşağa baxmaqdan ötrü qadınlara məzuniyyət verilir (məcəllənin 181-ci maddəsi). Əmək Məcəlləsində işçilərin işə qəbulu qabiliyyətlərindən, ixtisasdan asılı olmayıb, ancaq cinsə və digər amillərə görə diskriminasiyası hüquq pozuntusu sayılır. Qadınların əmək hüquqları bir çox norma və qaydalarla tənzimlənmişdir.

¹⁶ Azərbaycanda qadınlar və kişilər. Azərbaycan Respublikası Statistik Komitəsi, 2012.

¹⁷ Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi. 1999 –cu il.

Yuxarıda göstərilən güzəştlərə görə, bir çox müəssisələrdə qadınları işə götürməkdə ehtiyat edirlər. Bir sıra hallarda qanunlara riayət edilmir və qadınlara güzəştlər verilmir, onları ağır işə belə götürürlər.

Müvafiq dövlət mexanizmlərinin rolu dəqiq müəyyən edilmədiyindən, bu qadınları ölkənin inkişafı və beynəlxalq aləmdə təmsilçilik prosesinə hərtərəfli cəlb etmək üçün kompleks və ardıcıl strategiyanın hazırlanmasına mane olur. Sektorlar və idarələr arasında koordinasiyanın olmamağı, qanun və qərarların həyata keçməsinin institusional mexanizmlərinin zəif işləməsi, maliyyə mənbələrinin çatışmamazlığı, hələ də ailə və qadın məsələləri sahəsində ciddi nailiyyətlər əldə etməyə imkan vermir. Hüquqi bərabərlik kişi və qadın arasında real bərabərliyi hələ də təmin etmir.

Cəmiyyətdə gender rollarının dəyişməsinə baxmayaraq, resurslardan istifadə edilməsi, sosial və mülkiyyət münasibətlərində, qərar qəbulu səviyyəsində kişi və qadınlar arasındakı ənənəvi fərqlər qalmaqdadır. Gender stereotipləri və real rollar arasındakı ziddiyyətlər kişi və qadınlar arasındakı sosial münasibətlərin dəyişməsinə mane olur. Belə hal məcburi köçkün qadınların vəziyyətlərinə daha ağır təsir edir¹⁸.

CEDAW Komitəsinin **CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1** tövsiyələrində qadınların qərar qəbulunda saylarının artması mühüm bir amil kimi göstərilmişdir. Bu sahədə vəziyyət aşağıdakı kimidir.

Mərkəzi Seçki Komissiyasının 16 üzvündən 4-ü, 125 Dairə Seçki Komissiyası sədrindən 3-ü qadındır. Dairə seçki Komissiyalarında qadınlar əsasən üzv səviyyəsində təmsil olunurlar.

Milli Məclisdə qadınların ən az xüsusi çəkisi 1990-cı ildə 4,3% olmuşdur. Sonrakı illər ərzində bu rəqəm demək olar ki, dəyişməyərək, 11% olmuş, 2010-cu il seçkilərində isə 16% -ə qalxmışdır. Parlament sədrinin üç müavinindən biri və komitələrdən birinin sədri qadındır.

¹⁸ Brigitta Bode. Conflict Affected Communities in Azerbaijan, CARE International In the Caucasus, 2011

80 icra başçısının arasında qadın yoxdur, onlardan 36 – nın müavini qadıdır¹⁹. Bu qadınların lider potensialının ya aşağı səviyyədə olmasından və ya diskriminasiya faktorundan irəli gəlir. Bunların hər ikisi qadınlar üçün problem olduğundan həll olunmalıdır²⁰

2011-ci noyabrın 30-da keçirilən bələdiyyə seçkilərində bələdiyyə üzvlərinin 26,5 %-ni qadınlar təşkil edir. Hazırda 4137 bələdiyyə üzvü, 302 bələdiyyə sədri qadıdır.

Azərbaycanda 20 nazirliyin heç birində nazir qadın yoxdur və yalnız 3 nazirlikdə qadın müavin çalışır (İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Səhiyyə Nazirliyi). Bir Dövlət Komitəsinin (Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi) sədri, bir Dövlət Komissiyasının (Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası) sədri, 3 ali təhsil məktəbinin (İnşaat və Memarlıq Universiteti, M.V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialı və Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu) rektoru, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Baş Nazirinin müavini və Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ombudsmanı qadıdır.

Səhiyyə, Təhsil və Əmək və Sosial Müdafiə Nazirliklərində uyğun olaraq qadın əməkdaşların sayı 79,5%, 68% və 60,8% olduğu halda rəhbər vəzifələrdə qadınların sayı uyğun olaraq 37% , 41,3% və 24,8% - dir. Dövlət Statistika Komitəsində və Qaçqınlar və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsində işləyən qadınların sayı uyğun olaraq 53,7% və 93,4% olduğu halda rəhbər vəzifələrdə uyğun olaraq 21,7% və 4%-dir. Bu rəqəmlər, xüsusilə axırıncı rəqəm qadınların qərar qəbulunda zəif iştirak etmələrini sübut edir.

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyində 271 nəfər diplomat çalışır ki, onlardan 91-ni qadınlar təşkil edir. Xaricdə Azərbaycan Respublikasının 56 diplomatik nümayəndəliyi (səfirliklər, konsulluqlar və daimi nümayəndəliklər) vardır. 55 səfirin arasında qadın yoxdur, 5 daimi nümayəndiliyin birinin başçısı, 53 müşavirin 7-si

¹⁹ Ailə, Qadın və Uşaq Məsələləri üzrə Dövlət Komitəsinin 2012-ci il məlumatı.

²⁰ "Women in leadership roles" (Women Watch, Online discussion notes, 2007)

qadıdır. Ümumiyyətlə, toxunulmazlıq hüququ olan -səfirlik, nümayəndəlik və konsulluqlarda 600 vətəndaşdan 20-si qadıdır.

Lakin, qadınların beynəlxalq aləmdə fəaliyyəti bununla məhdudlaşmır. Dövlət, qeyri-dövlət, o cümlədən qeyri-hökumət təşkilatlarından olan Azərbaycanlı qadınlar aparıcı beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən keçirilən müxtəlif tədbirlərdə fəal iştirak edirlər. Ölkəni xaricdə təmsil etmək üçün yaradılmış demək olar ki, hər bir nümayəndə heyətinin tərkibinə qadın üzvlər daxil edilir.

Doqquz nəfərdən ibarət olan Konstitusiya Məhkəməsinin sədr müavini və 1 hakimi və Ali Məhkəmənin Mülki İşlər üzrə Məhkəmə Kollegiyasının sədri qadıdır. Məhkəmələrdə hakimlərdən 42 nəfəri qadıdır, onlardan 23 nəfəri Bakı şəhərinin məhkəmələrində çalışır.

Avropa Şurasının Ədliyyə Səmərəliyi üzrə Avropa Komitəsinin (“CEPEJ”)²¹ dərc etdiyi hesabatda görə, Azərbaycan məhkəmələrində qadınların sayı üzrə faiz prosesdə iştirak edən 39 dövlət arasında ən aşağı rəqəmdir. Məhkəmə-hüquq sisteminə, habelə dövlət qulluğuna qəbul müsabiqə yolu ilə keçirilir. Lakin qadınların bir çoxu hakim, siyasi vəzifələr kimi yüksək bacarıq və məsuliyyət tələb edən vəzifələrdə təmsil olunmaqdan çəkinirlər.

Təəssüf olsun ki. Qeyri-bərabərlik özünü vətəndaş cəmiyyətində də göstərir. Ölkədə 2750 -yə yaxın qeyri hökumət təşkilatlarının 90-a yaxını qadın QHT təşkilatıdır.

Gender bərabərliyinə nail olmada Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin (KİV) rolu böyükdür. Aparılan təhlil göstərir ki,

- ümumrespublika yayımlı telekanalların əməkdaşlarının təqribən 40-45 faizini;
- regional telekanalların əməkdaşlarının təqribən 25-30 faizini;
- ümumrespublika yayımlı qəzetlərin əməkdaşlarının təqribən 30-35 faizini;
- regional qəzetlərin əməkdaşlarının təqribən 20-25 faizini qadınlar təşkil edirlər.

²¹ The European Commission for the Efficiency of Justice. AZERBAIJAN: Evaluation exercise - 2012 Edition .

Buna baxmayaraq, qadınların media qurumlarının qərarverici orqanlarında təmsilçiliyi kifayət qədər aşağı rəqəmlərlə ifadə olunur: 90 KİV redaksiyasından yalnız 10-unun rəhbəri qadındır. Bunun nəticəsidir ki, çox zaman KİV qadınların bacarıqları barədə mənfi stereotipləri və ənənəvi düşüncə tərzlərini təbliğ edir, qadınların daha çox qurbana çevrilməsini xüsusi ilə işıqlandırır, onların müsbət dəyişikliyə səbəb olacaq özünəməxsus töhfə vermə bacarıqlarına isə diqqət yetirmirlər. Qadın jurnalistlər kütləvi informasiya vasitələrindən kişilər kimi istifadə etməlidirlər. Onlar daha sərbəst olmalıdırlar. Həm kişilər və həm də qadınlar üçün bərabərliyin təmin olması üçün vacibdir.

2012-ci ilin məlumatlarına görə²², iqtisadi fəal (məşğul və işsizlərin ümumi sayı) qadınlar 49,1%, işsiz qadınlar 58,3%, məşğul (muzdla işləyənlər və özüməşğul əhali) qadınlar – 48,6%, təşkil edir. Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olanların – 23% -ni, elektroenerji, qaz və su təchizatı sahəsində - 14%-ni, tikinti sahəsində - 6,8%-ni, ticarət – 33%-ni, mehmanxana və restoran, iaşə sektorunda – 27,7%-ni, nəqliyyat, rabitədə - 17%-ni, təhsildə - 71%-ni, səhiyyə və sosial xidmətlərdə - 77,6%-ni, peşə, elm və texniki fəaliyyət sahəsində 41,1%-ni qadınlar təşkil edir.

Qərarların qəbul olunmasında rolların bölünməsi ölkədə üstüörtülü ayrı- seçkiliyin olmasını sübut edir. Bu, həmişinin cəmiyyətin aşağı səviyyəli gender idrakı və qadınların özlərinə inamsızlığı - bunlar siyasi və sosial həyatda qadınların fəaliyyətlərinin artırılmasına mane olan səbəblərdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu istiqamətdə qadınların maarifləndirilməsi ilə bağlı dövlət və qeyri-dövlət strukturları müxtəlif layihələr həyata keçirirlər.

“Qadınların inkişafı naminə ictimai maraqların qorunması” layihəsi çərçivəsində sorğuda iştirak edən qadınlar da ölkədə qadınların vəziyyətinə öz münasibətlərini bildirmişlər. Onlardan 65% -i ölkənin qanunverici orqanı olan Milli Məclisdə qadınların sayının az olduqlarını bildirmişdilər. Onların fikrincə ali qanunverici orqanda qadınların sayı çox olarsa qadınların problemləri də bir qədər asan həll olunar. 15% iştirakçı bu problemə münasibət bildirməkdə çətinlik çəkmişlər. 20% isə qadınların sayının artmasının problemin həllinə təsir etməsinə şübhə ilə yanaşmışlar.

²² Azərbaycan qadınları və kişiləri. Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsi, 2012

Cəmiyyətin gender bərabərliyinə, qadınların siyasi, sosial və iqtisadi sahələrdə kişilərlə balanslaşdırılmış iştirak etmə məsələsinə münasibətlərini aparılan sorğular vasitəsilə müəyyən etmək olur. Sorğuda iştirak edənlərin 85 % qadınların ictimai həyatda, biznes və siyasət də daxil olmaqla daha aktiv iştirak etməsinin tərəfdarı olduqlarını, 15% isə cavab verməkdə çətinlik çəkdiklərini bildirdilər. Sorğuların nəticəsinə görə yaş həddi 41-50 olan qadınların iqtisadi aktivliyi daha yüksək olub təxminən 40%-dir.

Novxanıdan olan qadın iştirakçı: “Bərabər hüquq - bu ilk əvvəl puldur. Maddi imkansızlıq qadınlara qərar qəbulunda iştirak etmələrinə mane olur, onlarda özlərinə inamsız yanaşırlar”.

Masallıdan olan qadın: “Rayon yerlərində yalnız kişilər deyil, əksər qadınlar belə hesab edirlər ki, qadın işləməməlidir, uşaqlarının yaşından asılı olmayaraq evdə oturub təsərrüfat işləri ilə məşğul olmalıdır.”

Novxanıdan olan kişi : “Mənim evdə gəlinim var, o ev işləri ilə məşğul olur, ona görə də həyat yoldaşım işləyir. Cavan olanda o da işləmirdi”.

Rayonlarda qadınların sosial passivliyi onların böyük hissəsinin işsiz olması ilə bağlıdır. Bu isə öz növbəsində qadınların ictimai əlaqə dairələrinin həddən artıq kiçik olduğunu göstərir. “Qadınlar ev işlərindən başqa heç nə ilə məşğul deyillər. İlk növbədə qadınları qazla, su ilə təmin etmək lazımdır, yollar çəkilməli və iş yerləri açılmalıdır. Sivil şəraitdə qadınlar daha fəal olurlar. Onları müxtəlif tədbirlərə dəvət etmək, dünya görüşlərini artırmaq lazımdır. Bundan sonra onların baxışları da dəyişər”- dinləmələrdə iştirak edən qadının fikri.

Gənc qadın və qızların iqtisadi və ictimai aktivliyinin zəifliyini sorğunun keçirildiyi ərazilərdə ailələrin çoxuşaqlı olması, uşaq baxçalarının olmaması və ya aşağı səviyyəsi, ev işlərinin çoxluğu və cəmiyyətdə kişi əməyinin qadın əməyindən üstünlüyü stereotipi ilə izah etmək olar.

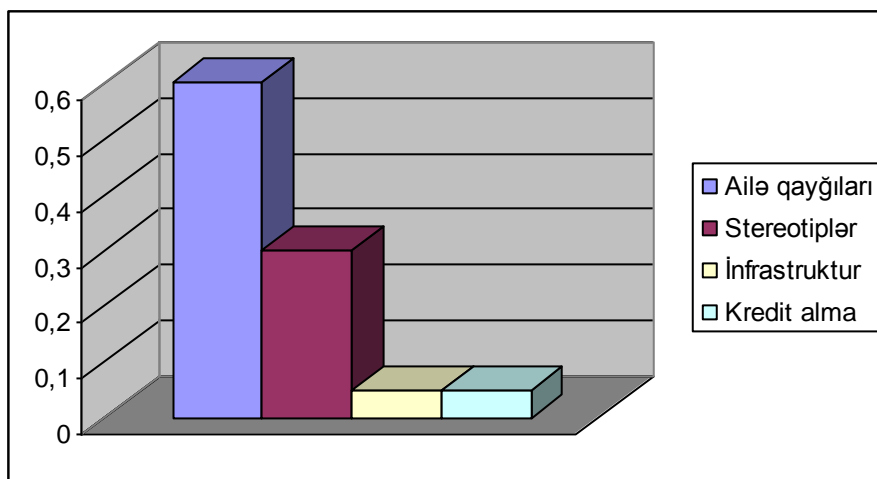
Neftçaladan olan qadın qadınlar üçün hər işin müvafiq olmadığını geyd etdi. Onun fikrincə qadınların karyeralarının artmasına mane olan ailələrdə kişilərin işə münasibətidir və burada əsas rolunu məvacibin böyük-küçük olması deyil, işin təyin edilmiş vaxt ərzində başa çatmasıdır.

Sorğu iştirakçılarının əksəriyyəti son zamanlar qadınların öz sosial əhəmiyyətlərini daha dərindən dərk etmələrini, ictimai həyatda və əmək bazarında onlar öz mövqelərini tutmağa çalışdıqlarını qeyd etdilər. Respondentlər cəmiyyət mövcud olan gender stereotipinin qadınların inkişafına sədd çəkdiyini xüsusilə vurğuladılar.

Qadınların rəhbər vəzifələrdə çalışmalarını məhdudlaşdıran amillərdən biri də bu vəzifə sahiblərinin iş saatından sonra işdə qalıb işləmək imkanlarının məhdud olmasıdır. Adətən yüksək vəzifələrdə çalışanlar iş saatından sonra iş yerində qalıb işləyirlər ki, bu da ailəli qadınlar üçün mümkün olmayan bir haldır. Bu səbəbdən də çox vaxt ailəli qadınlar könüllü olaraq rəhbər vəzifələrə getməkdən imtina edirlər.

30 faiz qadının yalnız Konvensiya haqda məlumatlı olduğu məlum oldu. Bu qadınların əksəriyyəti müəllim və həkim idi. Lakin onların Konvensiyanın mahiyyəti haqqında anlayışları çox aşağı idi. İştirakçıların əksəriyyəti “Məişət zorakılığının aradan qaldırılması qanunu” haqda məlumatlı idilər. Lakin onlar qanunun həyata keçməsinə şübhə ilə yanaşırdılar. Qeyd etmək lazımdır ki, qanunla əlaqədar həm Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi və həm də bir çox QHT-lər əhali arasında məlumat kampaniyaları aparmışlar.

Respondentlərin 60 % cəmiyyətdə ayrı-seçkiliyin mövcud olduğunu və bunun cəmiyyətdə mövcud olan stereotiplər və patriarxal dəyərlər, eləcə də qadınların ictimai və fəaliyyətlərinə mane olan ailə və ev qayğıları, resurslara çıxış ilə bağlı olduğunu göstədilər (diaqram 3).



Diaqram 3. Qadınların ictimai fəaliyyətlərinə mane olan amillər.

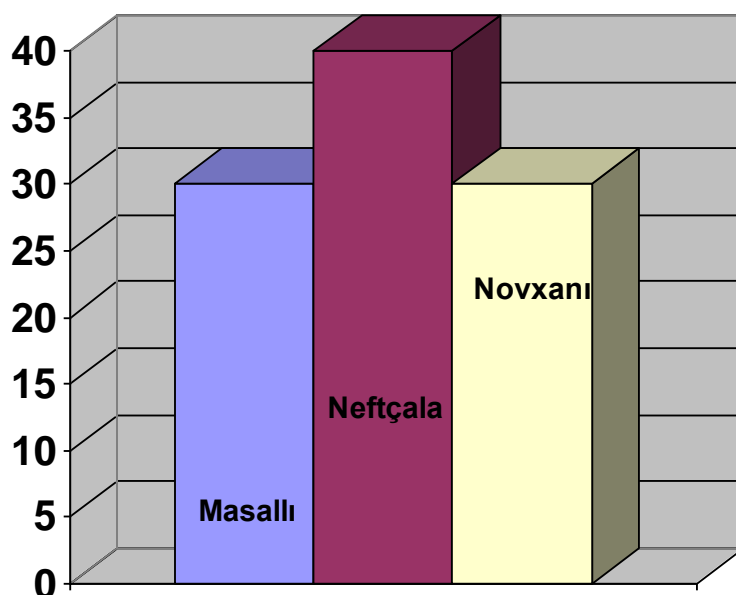
Sorğuda iştirak edənlərin 40% isə qadınların özlərinin qeyri-fəal olduqlarını qeyd etdilər. Mövcud vəziyyətdən çıxış kimi, onlar istər qadınlar və istərsə də kişilər arasında maarifləndirmə işlərinin aparılmasını, qadınların məişət qayğılarının azaldılmasını, qadınların daha savadlı, daha peşəkar olmalarını və öz hüquqlarını bilmələrini qeyd etdilər. Onların fikrincə savadlı, bacarıqlı qadın istədiyinə nail ola bilər.

Dəyirmi masalarda iştirak edən kişi – “Qadınların yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və onların ölkənin sosial və iqtisadi həyatında fəal iştirak etmələri ilə gücləndirilməsi uzun müddətli davamlı inkişaf üçün əsas ola bilər. Bu ailədə harmoniyaya və digər sahələrdə yüksək rifaha da təsir göstərir”.

İqtisadiyyatın və digər fəaliyyət sahələrinin müəyyən sferalarında qadınların və kişilərin üstünlük təşkil etmələri dünya üzrə geniş yayılmış haldır. Belə ki, qadınların üstünlük təşkil etdikləri sahələr kişilərin üstünlük təşkil etdikləri sahələrə nisbətən daha aşağı statusa və daha az əmək haqqına malikdir. Azərbaycanda gender üzrə mövcud olan məlumatlar göstərir ki, qadınlar səhiyyə, sosial müdafiə, təhsil kimi sosial xidmətlər sektorunda və digər ictimai xidmətlərdə cəmləşməyə meyllidirlər. Səhiyyə sektorunda əmək haqqı ölkə üzrə orta əmək haqqının təxminən 30%-ni təşkil edir, təhsil sektorunda isə, bu rəqəm 70%-dir. Gender üzrə məşğulluq statistikasına iqtisadiyyatın yalnız formal sektorunu əhatə etdiyindən və işçi qüvvəsinə dair müntəzəm sorğular keçirilmədiyindən, bütövlükdə, iqtisadiyyatda əməyin sektorlar üzrə bölgüsü haqqında dolğun məlumat yoxdur. Statistik məlumatlarda qadınların əmək haqqının kişilərə nisbətən aşağı olması

tendensiyası müşahidə olunur. Qadınlar əksərən günün yarısı çalışa bilərlər, ailəylə bağlı səbəblərə görə karyera haqda fikirləşmirlər, ən əsası yüksək maaşlı işlərə sahib ola bilmirlər.

Aparılan sorğuların təhlili də peşə seçimində cins bölgüsünün olduğunu bir daha təsdiq etdi. Belə ki, həm sorğularda və həm də dinləmələrdə iştirak edənlər qadınların müəllim, həkim peşələrini daha yaxşı yerinə yetirmələrini vurğuladılar. Axır vaxtlar banklarda qadınların sayının artması müşahidə olunur. Təəssüf olsun ki, burada da qadınlar rəhbər vəzifələrdə deyil, əməliyyatçı vəzifəsində işləyirlər. Qadın və kişinin eyni bir işi yerinə yetirə biləmi sualına isə respondentlərin müsbət cavabları 50%-dən aşağıdır (diaqram 4).



Diaqram 4. Qadın və kişinin eyni bir işi yerinə yetirə bilməsinə müsbət münasibət (% ilə).

Dinləmələrin nəticəsi kimi, məlum oldu ki, qadın məşğulluğunun təmin olunmasına obyektiv və subyektiv maneələr təsir göstərir. Subyektiv maneələrin aradan qaldırılması nisbətən sadə və asan olsa da, obyektiv maneələrin - fizioloji, ailə-məişət işlərinə bağlılığı, təklif olunan işləri həmişə qəbul edə bilməmələri, işləmək üçün uzaq yerlərə getmək imkanlarının məhdud olması, milli adət-ənənə, analıq funksiyası və s. aradan qaldırılması bir qədər mürəkkəb prosesdir. Bu səbəbdən də, məşğulluq sferasında gender bərabərliyinin təmin olunması üçün qeyd olunan amillərin aradan qaldırılması bir o qədər də asan deyil.

Bütün bunlar problemin cəmiyyətdə dərkedilmə dərəcəsinin artırılmasının və müxtəlif səviyyələrdə qadınların fəallaşdırılmasının vacibliyini göstərir. Qadınların öz hüquqları və imkanları barədə maarifləndirilməsinin səviyyəsinin artması onlara ictimai həyatda daha aktiv iştirak etməyə kömək edə bilər. Lakin maarifləndirici işlər tək qadınlara yox, həmçinin kişilərə də istiqamətləndirilməlidir. Kişilər siyasi-ictimai həyatda qadınlarla bərabər təmsil olunmalı olduqlarını və bunun ümumilikdə cəmiyyət üçün faydalı olacağını başa düşməlidirlər.

Azərbaycanda qadınların vəziyyəti ilə əlaqədar yuxarıdakıları nəzərə alsaq belə nəticə çıxartmaq olar ki, inzibati və dövlət işçilərinin gender haqda mükəmməl anlayışları olmadığından həyata keçirdikləri fəaliyyətdə gender aspektlərinin nəzərə alınması şübhə yaradır. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi son vaxtlar Azərbaycanın bütün nazirliklərdə, yerli hakimiyyət idarələrində və digər dövlət strukturlarında yaradılan Gender Əlaqələndiricilərin vəzifələri hakimiyyət strukturu çərçivəsində bütün siyasət planlarında və proqramlarda gender anlayışı perspektivlərinə dair atılan müsbət bir addımdır²³. Lakin, görülən tədbirlərin yeniliyi və təcrübə azlığı mexanizmin inkişafında böyük bir boşluq yaradıb. Bu boşluğun doldurulması qadınların qərar qəbul etmədə təmsil olunmasının gücləndirilməsi siyasətini daha böyük nailiyyətlərə gətirə bilər.

Gender Əlaqələndiricilərin işinin düzgün formalaşdırılması, gender anlayışına dair peşəkar işçi heyətini, nazirlik departamentlərini, agentlikləri, araşdırma mərkəzlərini, məktəbləri, universitetləri, peşəkar təşkilatları və digərlərini məlumatlandırmaq, məsləhət vermək və dəstəkləmək istiqamətində aparılan çox qiymətli bir töhfədir. Bu Əlaqələndiricilərin vəzifəsinə müntəzəm görülən işə yeni və vacib məsuliyyət və öhdəlik əlavə edir.

Əksər hallarda Əlaqələndiricilər gender məsələlərinə dair mütəxəssis olurlar, onlar gender məsələləri ilə bağlı formal təlim kursu keçmirlər, hətta daha öncə bu sahədə işləməyiblər və bu sahəyə aid lazımı ədəbiyyatla belə tanış olmayıblar. Bunları nəzərə

²³ Handbook for Gender Focal Points in UNESCO National Commissions (The Section for Women and Gender Equality Bureau of Strategic Planning, 2005)

alaraq Əlaqələndiriciləri iş müddəti ərzində tələb olunan peşəkar inkişaf imkanları ilə, o cümlədən səlahiyyətlərinin inkişafına dair ilkin proqramlarla təmin etmək çox vacibdir. Həmçinin Əlaqələndiricilər üçün hakimiyyət strukturunun digər sahələrində çalışan gender mütəxəssislərinin məsləhətləri və dəstəyini əldə etmək imkanı yaradılmalıdır.

Gender bərabərliyinə həm qanun, və həm də cəmiyyətin idrak müstəvisindən yanaşmaq lazımdır. Birinci müstəvidə mövcud siyasəti qadınların maraqlarına yönəltməkdir. Məsələn, qadınların rəhbər vəzifələrdə, seçkili orqanlarda sayının artırılması. İkinci müstəvidə isə gender bərabərliyinin fundamental xarakter daşması nəzərə alınmalıdır. Siyasi iradə və qanunvericilik aktları istənilən sahədə gender tarazlığını təmin etmək üçün kifayət deyil. Cəmiyyəti buna hazırlamaq lazımdır. Bunun üçün gender qeyri-bərabərliyinin cəmiyyətdə kök salan prinsiplərdən irəli gəlməsini qəbull edərək bu prinsiplərin transformasiyasına nail olmaq lazımdır.

Yuxarıda qeyd olunan problemlərin araşdırılması

- qanunverici bazanın tam mükəmməl olmamasını,
- icra mexanizminin işlənilməsi hazırlanmamasını,
- hakimiyyətin bütün səviyyələrində gender yaxınlaşmasının nəzərə alınmamasını,
- hökumət, vətəndaş cəmiyyəti və biznes strukturları arasında əməkdaşlığın olmamasını,
- resurslardan bərabər istifadə edilməməsini,
- qadınlara qarşı zorakılığın olmasını göstərir.

Bu problemlərin yaranmasına təsir göstərən faktorlardan biri də Qarabağ münaqişəsidir.

Azərbaycanda gender hüquq bərabərliyi məsələləri üzrə fəaliyyət göstərən xüsusi bir dövlət qurumu yoxdur. Ölkədə qadın siyasətinin problemləri ilə məşğul olan yeganə qurum 2006-cı ildə yaradılmış Ailə, Qadın və Uşaq problemləri üzrə Dövlət Komitəsidir. Qurumun adından göründüyü kimi, qadın problemləri qadının cəmiyyətin bütün sferalarında fəaliyyətə eyni imkanlarla çıxışı kimi deyil, ailə, uşağa qayğı kontekstində həll olunur.

4. KONVENSIYANIN 10-CU MADDƏSİ: TƏHSİL SAHƏSİNDƏ QADINLARA QARŞI AYRI-SEÇKİLİYİN ARADAN QALDIRILMASI

Konvensiyanın 10-cu maddəsi təhsilə aiddir. Bu maddə dövlətlərdən qadınların təhsil sahəsində ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılmasından ötrü “bütün müvafiq” ölçülərin götürülməsini tələb edir. Buna nail olmaq üçün qız və qadınlar üçün ibtidai və orta təhsil icbari olmalıdır.

CEDAW Komitəsinin **CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1** tövsiyələrində təhsillə bağlı qızların ənənəvi qadın peşələrinə sahib olmalarından və bunun nəticəsində yeni ixtisaslarla bağlı işlə təmin oluna bilmədiklərindən və təhsil və elm sahələrində qadınların rəhbər vəzifələrdə saylarının az olması ilə bağlı narahatçılıq qeyd olunmuşdur.

Təhsillə bağlı əsas problemlər aşağıdakılarla əlaqədardır :

- Qızların orta təhsildən yayınma riskləri;
- Peşə və ali məktəblərdə qender seqreqasiyası;
- Dərslərdə qender qeyri-bərabərliyi.

Azərbaycanda bir sistemdən digər sistemə keçid siyasi - sosial sahələrdəki dəyişikliklər patriarxal ideologiyanın güclənməsinə səbəb olmuşdur. Bu isə öz növbəsində qızların məktəbdən yayınmasında, erkən yaşda nikahlarda, qadınların sosial statusunun aşağı düşməsində özünü büruzə vermişdir.

Azərbaycanda təhsil beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq müasir təhsil standartlarına uyğun strategiya üzrə aparılır. Strategiyada təhsilin bütün pillələri: məktəbəqədər təhsil, orta, ali təhsil, diplomdan sonrakı təhsil, distant təhsil əks olunmuşdur. Bu sahədə müəyyən iriliyişlər vardır: yeni məktəb binaları tikilmiş və ya əsaslı təmir edilmişdir, universitetlər əsaslı təmir edilmişdir, maddi-texniki baza gücləndirilmişdir, yeni kurikulumlar və interaktiv təlim metodları tətbiq edilir. Müxtəlif proqramlar çərçivəsində istər orta məktəb şagirdləri, istərsə universitet tələbələrinin xaricdə hətta dövlət hesabına təhsil almaq imkanları həyata keçirilir.

Təhsil sahəsində müəyyən islahatların aparılmasına baxmayaraq dinləmələrdəki müzakirələr göstərdi ki, təhsillə əlaqədar çoxlu sayda problemlər qalmaqdadır. Təhsilin keyfiyyəti və dərəcə davamiyyət aşağı düşmüşdür. Məktəblərdə şagirdlərin asudə vaxtını səmərəli keçirmək üçün heç bir tədbirlər aparılmır. İxtisaslı müəllimlərin çatışmaması səbəbindən ucqar kənd məktəblərində müəllimlər bəzən öz ixtisaslarına uyğun olmayan fənnləri aparırlar. Dərslik və proqramların keyfiyyətinin aşağı səviyyədə, pedaqoji universitetlərə tələbələrin aşağı balla qəbul edilməsi gələcək müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin aşağı səviyyədə olmasına gətirir.

Yuxarı sinif şagirdləri arasında davamiyyət göstəriciləri xeyli aşağıdır. Bu problemi yaradan səbəblər arasında şagirdlərin müntəzəm olaraq repetitorlarla məşğul olmalarını, iqtisadi cəhətdən ağır durumlu ailələrdən olan şagirdlərin dərsliklərə, məktəb ləvazimatı və geyimə olan ehtiyacını, qızların erkən yaşlarından məktəbdən yayınaraq nikaha qoşulmalarını və təhsilə olan ehtinasızlığı göstərmək olar.

Azərbaycanda erkən nikah halları qızların təhsil almalarına da təsir göstərir. Azərbaycan erkən nikahların mövcud olduğu ölkə sayılır. Amma statistik göstəricilərin dəqiq olmaması erkən nikahların yayılmasının miqyaslarına və nəticələrinə qiymət verilməsini çətinləşdirir. Erkən nikahların statistik göstəriciləri bu nikahdan doğulan uşaqların qeydiyyatı, boşanmaların qeydiyyatı zamanı və digər problemlər üzə çıxdıqda ancaq məlum olur.

Statistik göstəricilərə görə²⁴ 1999-2011-cu illərdə Azərbaycan Respublikası üzrə nikaha daxil olan erkən yaşlı qızlar bu illər ərzində nikaha daxil olan qadınların ümumi sayına nisbətən ən çox 1999-cu ildə (7,1%) olmuşdur. 2003- cü ildə isə ən az (4,6%). 2007- ci ildən isə bu göstəricilər artmaqdadır. Hazırda nikaha daxil olan qadınların ümumi sayına nisbətən 18 yaşadək olan qızlar 6,17 % təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, BMT- nin Əhali Fondunun (UNFPA) Azərbaycandakı nümayəndəliyi və Azərbaycan Respublikası Ailə, Qadın və Uşaq problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin maddi və texniki dəstəyi ilə birgə 2010-cu

²⁴ A. Veysəlova. Erkən Nikahlar. Azərbaycan Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri Dövlət Komitəsinin Araşdırmaları.

İldə ölkənin regionlarının şəhər və kənd yerlərində “Qızların erkən nikaha daxil olması və rəsmi nikahdan kənar doğum hallarının öyrənilməsinə dair” statistik tədqiqata əsasən 18 yaşadək erkən nikaha daxil olan qadınların 38,9 %-i şəhər, 61,1%-i isə kənd yerlərində qeydə alınmışdır.

Erkən nikaha daxil olan qadınların 37,4%-i öz istəyi ilə, 25,9%-i valideynlərinin təzyiqi altında, 10,7%-i ailədə maddi vəziyyətin çətin olduğuna görə, 7,9%-i nişanlısının maddi cəhətdən varlı olmasına görə, 6,4%-i qaçırıldığına və 1,6 %-i hamilə olduğuna görə erkən nikaha daxil olmuşdur. 16 yaşda öz istəyi ilə, 15 yaşda hamilə olduğuna görə erkən nikaha daxil olma hallarının xüsusi çəkisi daha yüksək olmuşdur. Qaçırılma halları 15 və 17 yaşlar arasında daha çox baş vermişdir. Erkən nikaha daxil olan qadınların atalarının əksəriyyəti kənd təsərrüfatı işçisi - 31,9%, fəhlə - 17,0%, nəqliyyat işçisi - 9,6%, analarının - evdar qadın - 53,7 %, kənd təsərrüfatı işçisi -17,9%, ərləri isə - kənd təsərrüfatı 21,1%, ticarət 14,1% nəqliyyat 9,9% və tikinti- 7,2%, fəhlə -13,1%, fermer 7,3 % və işsiz – 7,0% olmuşdur. Buradan da görünür ki, həm erkən nikah halları, həm də erkən yaşda uşaq dünyaya gətirən qadınların çoxu kənd yerlərində (Bakı kəndləri də daxil olmaqla) yaşayanlardır.

Erkən nikahdan yaranan fəsad yalnız qadının özünə deyil bütün cəmiyyətə mənfi təsir göstərir. Qadının təhsildən geri qalması, karyerasının olmaması, sağlamlığını cavan yaşında itirməsi, dünyaya gətirəcəyi uşağın həyatının təhlükədə olması deməkdir. Bu, nəinki fərd olaraq bir nəfərə, bütünlükdə cəmiyyətin gələcək inkişafına mənfi təsir eləyən ağırlı amildir. Çünki təhsilini yarımçıq buraxıb, məcburi təhsil pilləsini belə keçmədən erkən nikaha daxil olan qızlar ailə başçısı kimi öz funksiyalarını yerinə yetirməyə hazır olmurlar. Müasir dövrdə təhsili olmayan qadın övladının təhsili ilə məşğul ola bilmədiyindən, onu cəmiyyət üçün normal vətəndaş kimi hazırlaya bilmədiyindən problem yaradır.

Ali təhsil alan qızların bəziləri ərə getdikdən sonra işləmərinə mane olan amil, onların həyat yoldaşlarının işə getməyə icazə verməmələridir. “ Ər evində qızların ” hüquqları valideynlərinin evindən daha çox pozulur, onlar asılı vəziyyətdə olurlar²⁵.

Orta ümumtəhsil məktəblərində çalışan müəllimlərin əksəriyyəti qadınlardır. Lakin məktəblinin tərbiyyəsində həm qadın, həm də kişi iştirak etməlidir. Məktəblilər uşaq və gənc yaşlarından kişi və qadının eyni bir vəzifəni yerinə yetirmə qabiliyyətlərinə malik olduqlarını anlamalıdırlar.

Dinləmələrin iştirakçıları bu problemləri müzakirə etdikdən sonra bir sıra təkliflər irəli sürdülər:

- oğlanların pedoqoji təhsilə həvəsinin artırılması məqsədi ilə tədbirlər görülməli;
- dövlətin qəbul etdiyi qanunların yerlərdə yerinə yetirilməsinə nəzarəti gücləndirməli;
- təhsildə rüşvətxorluq aradan qaldırılmalı;
- əyalətlərdə kadr potensialının tənzimlənməsi məqsədilə təyinatla göndərişi bərpa etməli ;
- məktəb direktorlarının təyini seçkili və alternativ şəkildə aparılmalı;
- əyalətlərdə dərs demək üçün maraq artırılmalı (müəyyən güzəştlərlə);
- dərslərdəki proqramlar yenidən işlənməli;
- dərslərə gəndərlə bağlı mövzular salınmalı;
- şagirdlərin dərslərdən yayınmasının qarşısı alınmalı;
- məktəb düşərgələri yaradılmalı;
- məktəbdə dərnlərin işini bərpa etməli;
- yaradıcılıq mərkəzlərinin işləri gücləndirməli;
- erkən nikahların təhlükəsi barədə məlumatlar yayınmalı;
- valdeynlərin məktəblə əlaqəsi güclənməli.

²⁵ Anna Matveeva. Baseline Survey. CARE international in the Caucasus, ‘Strengthening Women’s Capacity for Peace Building in the South Caucasus Region’ project, 2010 – 2012

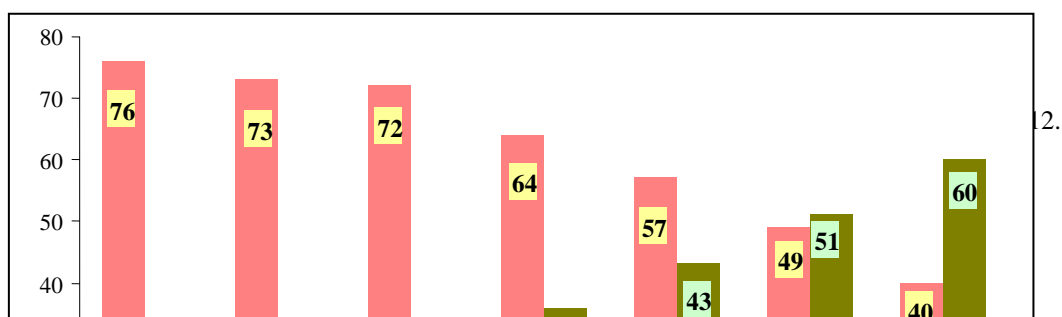
Göründüyü kimi iştirakçıların irəli sürdükləri problemlər olduqca çoxdur. Lakin istənilən sahədə nailiyyətin əldə edilməsində təhsilin aparıcı rol oynadığını nəzərə alsaq qaldırılan problemlərin həlli ən vacib işdir.

Fəlsəfə doktorlarının cins üzrə bölgüsünə görə 1991-ci ildə kişilərin sayı 6566, qadınların sayı isə 2339 olduğu halda, sonrakı illər ərzində kişilərin sayı azalaraq 2012-ci ildə 5071, qadınların sayı isə bu illər ərzində müntəzəm artaraq 2012 –ci ildə 3443 olmuşdur²⁶. Bu fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsini alan insanların elm və ali təhsil ocaqlarında işləyib o qədər də yüksək məvacib ala bilməmələri ilə əlaqədardır. Kişiləri daha çox yüksək məvacib maraqlandırdığı halda, qadınlar iş müddəti məhdud çərçivədə olan ali məktəb və elm ocaqlarında işləməyə maraqlı olurlar. Lakin buna baxmayaraq, CEDAW Komitəsinin **CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1** tövsiyələrinin bu sahədə müəyyən qədər ölkədə həyata keçməsi nəzərə çarpır.

Yuxarıda qeyd olunan rəqəmlərə baxmayaraq ali təhsil məktəblərində professor-müəllim heyətinin tərkibində cins bərabərliyinin pozulduğu aşağıdakı rəqəmlərdən aydın olur: qadın prorektor/filial direktorları -14,3%, fakultə dekanı-34,8%, kafedra müdiri-24,%.

Peşə və ali məktəblərdə cins bölgüsünə baxsaq burada da qender seqreqasiyası olduğunu görürük. Bunu aşağıdakı diaqram 5 aşkar göstərir²⁷. Orta ümumtəhsil məktəblərində qadın müəllimlərin sayı kişilərə nəzərən olduqca çox olduğu halda ali məktəblərdə bu əksinədir. Buna səbəb orta məktəblərdə əmək haqqının ali məktəblərə nəzərən kiçik olmasıdır.

Təhsilin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri məktəblərdə gender idrakının formalaşdırılmasıdır. Gender yanaşmasının nə olduğunu nəinki məktəblilər, hətta müəllimlərin çoxu da bilmir. Orta məktəb programında qız və oğlanların gender həssaslığına yönəlmiş fənn yoxdur. Bir sıra ali məktəblərdə gender fənni tədris olunur. Ancaq bunun artıq formalaşmış şüura nə dərəcədə təsir etməsi bir qədər çətin olur.



Diaqram 5. 2011-2012 –ci tədris ilinin əvvəlində tədris müəsisələrində %-lə cins bölgüsü.

Dərsliklərin mövzularında, nümunə kimi verilən əhvalat və yazılarda aşkar diskriminasiya vardır. Belə ki, dərsliklərdə qadın adətən ana, ev işləri, uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olan bir rolda verilir. Qadınların kişilərlə bərabər həyatın istənilən sahəsindəki rollarının dərsliklərdə özünə yer tapmaması insanların kiçik yaşlarından şüurlarında gender qeyri-bərabərliyinin möhkəmlənməsinə səbəb olur. Dərsliklərdə gender məsələsinin bir tərəfli işıqlandırılması qadınların təhsil sahəsində siyasətin hazırlanıb həyata keçirilməsində kifayət qədər iştirak etməməsinin nəticəsidir.

CEDAW Komitəsinin **CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1** qadınların təhsili ilə əlaqədar tövsiyələri ilə bağlı ölkədə bir sıra işlərin aparılmasına baxmayaraq ölkədəki vəziyyəti nəzərə alaraq aşağıdakılar tövsiyyə olunur:

- İxtisaslı müəllimlərin hazırlanmasından ötrü Pedoqoji institutların keçid ballarının yüksəltmək;
- Dərsliklərin gender ekspertizasını keçirib, onların gender həssaslığını artırmaq;
- Qızların təhsildən yayınmalarının qarşısını almaqdan, tam təhsil və ölkənin inkişafında əsas rol oynayan peşə ixtisaslarına yiyələnməklərindən ötrü xüsusi proqramlar hazırlamaq.

5. KONVENSIYANIN 12-ci MADDƏSİ: SƏHIYYƏ SAHƏSİNDƏ QADINLARA QARŞI AYRI-SEÇKİLİYİN ARADAN QALDIRILMASI

Konvensiyanın 11-ci maddəsi səhiyyə sahəsində qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasını və bunun üçün dövlətin qarşısına müvafiq tədbirlərin aparılmasını qoyur.

CEDAW Komitəsinin **CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1** tövsiyələrində Azərbaycan qadınların, xüsusilə kənd qadınlarının reproduktiv sağlamlığı, ailə planlaşdırılması ilə bağlı problemlərin olması, ana ölümünün yüksək səviyyəsi qeyd olunmuşdur.

Konvensiyaya görə yoxsul, savadsız, eləcə də azadlıqdan məhrum edilmiş qadınların tibbi xidmətlərdən rahatlıqla istifadə edə bilmələri üçün müvafiq addımlar atılmalıdır. Konvensiyaya qoşulan dövlətlər lazım olarsa qadınları hamiləlik və ondan sonrakı dövrdə pulsuz xidmətlər, və müvafiq qida məhsulları ilə təmin etməlidirlər.

Konvensiyada qadınların mülki hüquqları ilə yanaşı, onlar üçün ən mühüm narahatçılıq doğuran reproduktiv hüquqlarına da böyük diqqət yetirilir. Konvensiyanın preambulasında bu məsələyə münasibət bildirilərək qeyd edilir ki, "qadınların nəsil artırılmasındakı rolu ayrı-seçkiliyə səbəb olmamalıdır". Qadınların reproduktiv rolu Konvensiyanın 5-ci maddəsində "analığın sosial funksiya kimi düzgün başa düşülməsi" təşviq olunur və uşağın böyüdülməsi ilə əlaqədar məsuliyyətlərin hər iki cinsin nümayəndələri – ata və ananın arasında tam paylaşdırılması tələbi qoyulur. Buna müvafiq olaraq, analığın qorunması və uşağa qayğı ilə əlaqədar təminatların əsas hüquqlar hesab edilməsi bəyan edilir.

Konvensiya dövlətdən qadın və kişilərin bərabər səhiyyə xidmətindən istifadə etmələrini, ailə planlaşdırılmasını, qadınlara hamiləlik və doğuşdan sonrakı dövrlərdə patronaj qulluğunun təmin olunmasını tələb edir.

Bu müddəalar Konvensiyanın toxunduğu bütün sahələrə, o cümlədən işə götürülmə, ailə hüququ, səhiyyə və ya təhsil sahələrinə də daxil edilir. Dövlət vətəndaşların həm öz ailə öhdəliklərini yerinə yetirə, həm də işləyə və ictimai həyatda iştirak edə bilmələri üçün sosial xidmətlər, xüsusilə uşaqlara qayğı kimi xidmətləri təmin etməlidir. Maddə 4-də analığın qorunması üçün xüsusi tədbirlərin aparılması tövsiyə edilir və bu tədbirlər "ayrı-seçkilik hesab edilmir". Eyni zamanda, Konvensiya qadınların reproduktiv sahədə seçim etmək hüququnu təsdiq edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Konvensiya ailə planlaşdırması məsələsinə toxunan insan hüquqlarına dair yeganə beynəlxalq sənəddir.

Konvensiyanı qəbul edən dövlətlər təhsil prosesinə ailə planlaşdırması ilə əlaqədar məsləhətlər daxil etməli (Maddə 1) və qadınların "uşaqların sayı və onların doğulmaları arasındakı müddətlərlə bağlı məsələni sərbəst və məsuliyyətlə həll etmək və onlara bu hüququ həyata keçirməyə imkan verən məlumat, təlim və vasitələri əldə edə bilmək" hüquqlarına təminat verən ailə məcəllələri hazırlanmalıdır (Maddə 16, e).

Bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da əsas məsələlərdən biri əhaliyə müasir səviyyədə tibbi qulluğun göstərilməsidir. Təsadüfə deyildir ki, BMT-nin Minilliyin İnkişaf Məqsədlərində əsas prioritet kimi uşaq ölümünün azaldılması, ana sağlamlığının qorunması, malyariya, QİÇS və s. xəstəliklərlə mübarizə müəyyən edilmişdir.

Əhalinin sağlamlıq durumu Azərbaycan üçün də aktual olduğundan, axır illər bir sıra fərmanlar və göstərişlər verilmişdir. 1997 - ci ildə «Əhalinin sağlamlığının qorunması», 2003-ildə «Körpələrin qidalanması» istiqamətində məqsədli proqramlar hazırlanmışdır. 5 Sentyabr 2006-cı ildə Nazirlər Kabinetinin 211 № li qərarı ilə "Ana və uşaqların sağlamlığının qorunması üzrə Tədbirlər Proqramı" təsdiq edildi. Bu proqramda Ailə Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin aşağıdakı təklifləri öz əksini tapmışdır:

- Azərbaycan Respublikasının şəhər və rayonlarında ana və uşaq sağlamlığının qorunması xidmətinin fəaliyyəti üzrə monitorinqin keçirilməsi və nəticələrin təhlili;

- Reproduktiv sağlamlıq, ana və uşaqların mühafizəsi sahəsində qanunvericilik aktlarının Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının tövsiyələrinə uyğunlaşdırılması məqsədilə təkliflərin hazırlanması;
- Mamalıq patologiyasında yeni müalicə və diaqnostika üsullarının tətbiq olunması üçün beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi məqsədilə elmi-praktik konfrans və seminarın keçirilməsi;
- Əhali arasında sanitar-maarifçilik işinin genişləndirilməsi, reproduktiv sağlamlıq və ailə planlaşdırılması mövzusunda radio və televiziya xüsusi verilişlərin təşkili.

Ölkədə aparılan işlərə baxmayaraq, səhiyyə sahəsində bir sıra ciddi problemlər qalmaqdadır. Fokus qruplarda aparılan müzakirələr aşağıdakı daha aktual istiqamətləri və bunlarla bağlı problemləri müəyyən etdi. Bu problemlər qadınların nəinki səhhətlərinin durumu ilə bağlıdır, bunlar eyni zamanda qadınların cəmiyyətin bərabər hüquqlu vətəndaşı kimi fəaliyyət göstərməsinə mane olur:

1. 10 %-dən artıq qadın işləyən müəssisələrdə sanitar-gigiyena otaqları ayoxdur.
2. Bir çox rayon mərkəzlərində təcili yardım maşınlarının yarırsız və az olması nəticəsində kəndlərdən hamilə qadınları doğuş üçün mərkəzə çatdırmaq mümkün deyildir ki, bu da çox vaxt ölümlə nəticələnir.
3. Uşaq və reproduktiv sağlamlıq sahəsində hamilə qadınlar üçün əlverişli məişət şəraiti yaradılmalı, onları ailədə və iş yerində ağır fiziki işdən azad etmək, südəmər uşaqların qidası və patronaj qulluğunun keyfiyyətini qaldırmaq sahəsində proqramlar hazırlanmalıdır.
4. Arzu edilməz hamiləliyin qarşısını almaqdan ötrü kontraseptlərdən istifadə etməyi nəinki qadınlar arasında, kişilər arasında da təbliğ etmək lazımdır.
5. Yaşlı və qoca qadınların səhhətinə diqqəti artırmaq, onların vaxtaşırı tibbi müayinədən keçmələri üçün nəzarət gücləndirməlidir.
6. Fiziki və əqli cəhətdən zəif uşaqlar üçün ixtisaslaşdırılmış diaqnostik mərkəzlərin yaradılması, onların inkişafına təsir göstərən mərkəzlərin, uşaq bağçalarının açılması həm anaların mənəvi sıxıntılarının azalmasına və həm də işləmələri üçün şərait yarada bilər.
7. İçməli sular müntəzəm olaraq yoxlanılmalı, onlarda yod, sink və dəmirin normaya uyğun olduğu müəyyən edilməli, normaya uyğun olmadıqda yerli əhali uyğun dərman preparatları ilə təmin edilməlidir.

8. Genetik xəstəliklərin qarşısını almaqdan ötrü qohumlar arasında bağlanılan nikahların fəsadları haqqında əhali, xüsusilə gənclər arasında izahedici işləri vaxtında aparmaq, bu sahədə kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etmək lazımdır.

9. Qızların vaxtından əvvələrə verilməsinin qarşısını almaqdan ötrü, belə nikahların həm ana və həm də dünyaya gələcək uşaqların səhhəti üçün təhlükəli olduğunu ictimaiyyətə çatdırılma kampaniyasını aparmaq, bu işdə iştirak edən yaşlı insanlar üçün cəza tədbirləri görmək lazımdır.

Qadınların reproduktiv sağlamlıqlarına təsir edən mənfi amillərdən biri də abortlardır. Azərbaycan qanunvericiliyi abortları qadağan etmir. Abortlar qanuni sayılır və onların 6 həftəlik müddətə qədər ambulator şəraitində, 6 həftədən 12 həftəyədək müddətdə isə yalnız stasionrada aparılmasına icazə verilir.

Müasir dövrdə dünyada abortların səbəbləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

40% qadınların öz arzusuna görə;

25% yaşayış və həyat tərzi göstəricilərinə görə;

23% sosial göstəricilərə görə;

12% tibbi göstəricilərə görə.

BMT-nin sağlamlıq hüququ məsələləri üzrə Azərbaycan məruzəçisi Anand Hrover qeyd etmişdir ki, Azərbaycan abortların sayına görə lider ölkələrdən biridir. Azərbaycanda hər 1000 fertil yaşda olan qadına 10.3% abort düşür²⁸. Bu bir tərəfdən uşağın cinsiyyəti ilə bağlıdırsa digər tərəfdən isə cinsi və reproduktiv sağlamlıqla əlaqədar dövlət proqramlarının çatışmamazlığı ilə izah olunur.

Abort intim problem olduğundan göstərilən rəqəmlərin nə dərəcədə doğru olması şübhə altına düşür. Azərbaycanda da bu rəqəmlər real vəziyyətə daha uyğun gəlmir. Səhiyyə nazirliyi abortlar nəticəsində son iki ildə Azərbaycanda ölənlərin olmadığını bəyan etsə də, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının araşdırmalarına görə, hər il dünyada 70 mindən artıq qadın məhz abort nəticəsində dünyasını dəyişir.

²⁸ Azərbaycanda qadınlar və kişilər. Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsi, 2012.

Aparılan tədqiqatlardan məlum oldu ki, Azərbaycanda abortların müxtəlif səbəbləri vardır. Bəzi qadınlar ailə planlaşmasında üçüncü və daha çox uşağın olmasını nəzərdə tutmurlar. Buna səbəb kimi şəraitin, evin olmamasını, işsiz olduqlarını göstəririlər. Bu siyahıya cinsinə görə hamiləliyin süni şəkildə pozulmasını da aid etmək olar. Qadınlar abort edəndə sənədlərdə öz arzusu ilə abort etdiklərini qeyd etmələrinə baxmayaraq, bir çox hallarda onlar aborta məcbur edirlər.

Bu gün selektiv abort dünyanın ən ciddi problemi sayılır. Azərbaycan da bu problemdən kənarda qalmayıb. Cinslər üzrə əhalinin ümumi sayına nisbətən 0-17 yaş arasında uşaqların 1996-cı ildə oğlanlar - 39,5%, qızlar – 36,1%, 2001-ci ildə oğlanlar - 37,6%, qızlar -36,4%, 2006-cı ildə oğlanlar - 33,1%, qızlar- 30,6%, 2011-ildə oğlanlar - 29,8%, qızlar- 26,0%, 2012-ci ilin birinci yarısında isə oğlanlar -29,4%, qızlar- 25,6% olmuşdur²⁹.

Demokratik inkişafa görə hər doğulan 105 oğlan uşağına 100 qız uşağı düşməlidir. Azərbaycanda isə artıq kəskin fərqlənmə nəzərə çarpır: hər 112 oğlana 100 qız uşağı düşür. Belə ki, hazırda problem açıq aydın görünməsə də, bu gələcəkdə demografik problemə çevrilə bilər.

Azərbaycanda ən çox 25-29 yaşlı qadınlar aborta gedirlər. Belə qadınların sayı son 3 il ərzində 17425 nəfər olub. 35-49 yaşlı qadınların payına isə 3 il ərzində 10488 abort düşüb. Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, Azərbaycanın şəhər və kəndlərində maarifləndirici tədbirlər keçirmək məqsədə uyğundur. Bunlar rəsmi statistikadır. Nəzərə alsaq ki, tibb müəssisələrindən kənarda, bəzən evlərdə də bu gün abortlar həyata keçirilir, onda mənzərə daha qorxulu olur. Qeyri - rəsmi statistikaya görə 100 hamilə qadıncıdan 30-u abort etdirir. Bu isə abortların səviyyəsinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Qeyd etmək lazımdır ki, əgər 2000-ci ildə kontraseptivlərdən istifadə edənlərin hər 1 000 qadına düşən sayı 13,8 % olduğu halda, 2011-ci ildə bu rəqəm azalaraq 7,3 % olmuşdur. Uyğun illər üçün hər 1 000 qadına düşən abortların sayı isə 7,85-dən 10,3 % ə artmışdır³⁰. Buna

²⁹ A. Veysəlova. Abort-müasir cəmiyyətin aktual problemi kimi. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin araşdırmaları.

³⁰ Azərbaycanda səhiyyə, sosial təminat və mənzil şəraiti. Azərbaycan Statistika Komitəsi, 2012

səbəb 2000-ci ildə ölkədə müxtəlif təşkilatlar tərəfindən kontraseptivlərdən istifadə kampaniyası aparılmışdır. Bu bir daha ailə planlaşdırılması haqda məlumatların kütləvi xarakter daşımali olmasını təsdiq edir.

Fokus qruplarda aparılan müzakirələr zamanı məlum oldu ki, həm kişilər, həm də qadınlar öz reproduktiv sağlamlılıqlarının nə olduğunu bilmədiklərindən onun qeydinə qalmırlar. Bunun üçün orta ümumtəhsil və orta ixtisas məktəblərin yuxarı sinif şagirdləri və tələbələri, eləcə də, ali təhsil müəssisələrinin tələbələri arasında bu məsələ ilə əlaqədar maarifləndirici tədbirlərin keçirilməsi vacibdir. Eyni zamanda, abort məqsədi ilə qadın məsləhətxanalarına müraciət edən hamilə qadınları fikrlərindən daşındırmaq üçün həkimlər abortun fəsadları, psixoloqlar isə bunun psixi cəhətdən törədə biləcəyi problemləri onların nəzərinə çatdırmalıdırlar. Qadın məsləhətxanalarında abortun qadın sağlamlığına mənfi təsirlərinə aid plakatlar, fotolar və digər təbliğat vasitələri olsa, bu aborta hazırlaşan qadına müsbət mənada təsir edə bilər. Bundan əlavə sosial çarxların hazırlanması və KİV-də bu məlumatların daha ətraflı işıqlandırılması da zəruri məsələlərdəndir.

2011-ci ildə qadınlar arasında xərçəng xəstəliklərindən süd vəzisinin xərçəngi 32.6% , digər cinsi orqanların xərçəngi isə 19% təşkil etmişdir. Müşahidə olunan problem bu xəstəliklərin vaxtında aşkar edilməməsidir. Qadın poliklinikalarında demək olar ki, mamografi yoxdur. Özəl klinikalarda isə mamografi müaniyyəsi baha olduğundan profilaktik müayinədən keçənlərin sayı çox aşağıdır.

Ana və uşaq ölümü göstəricisinin yüksək olması xüsusi ilə ciddi narahatlıq doğurur. İnzibati məlumatlara əsasən qadınlar arasında ölüm əmsali kənd yerlərində daha yüksəkdir. Bu artımın bir neçə səbəbi ola bilər. İlk növbədə kənd yerlərində zəruri avadanlıqların və təcrübəli tibb işçilərinin çatışmamazlığını qeyd etmək lazımdır.

Ana ölümünə səbəb olan digər bir amil də təcrübəli tibb işçilərinin iştirakı olmadan doğuşların qəbul olunmasıdır. Bəzi kəndlərdən, xüsusilə dağ kəndlərindən xəstəxanaya məsafənin uzaq olması, yolların bərhad vəziyyəti, nəqliyyat problemləri eləcə də maliyyə vəsaitinin məhdudluğu səbəbindən kənd yerlərində qadınların bir qismi hamiləlikdən

evdə azad olma məcburiyyətində qalır. Bütün bu səbəblər kənd yerlərində həm də körpə ölümünə səbəb olur.

11 may 2010-cu ildə “İnsanın İmmunçatışmazlığı Virusunun (İİV) törətdiyi xəstəliklə mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edilmişdir. Bu Qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində İİV-in törətdiyi xəstəliyin (İİV infeksiyasının) profilaktikasının, diaqnostikasının, müalicəsinin, İİV-lə yaşayan şəxslərə tibbi və sosial-psixoloji yardım göstərilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir, bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Azərbaycanda ilk dəfə İİV infeksiyasının aşkar edildiyi 1987-ci ildən 2012-ci ilin dekabrına qədər 3720 nəfərdə İİV infeksiyasının olduğu təsdiqlənib. İİV-ə yoluxmuş Azərbaycan vətəndaşlarının 2879-u kişi, 714-ü qadındır. QİCS (Qazanılmış İmmun Çatışmazlığı Sindromu) mərhələsində olanların sayı 1098 nəfərdir. Onlardan 1082-si Azərbaycan vətəndaşıdır.

2011-ci ilin 9 ayı ərzində Azərbaycanda İİV-ə yoluxması yeni aşkar olunan insanların sayı 412 nəfər təşkil edib. Onlardan 403-ü (97,8%) Azərbaycan vətəndaşı, 9 nəfəri (2,8%) isə əcnəbi vətəndaşdır. Qeydiyyatata alınmış 403 Azərbaycan vətəndaşından 296-nəfəri (73,4%) kişi, 107-nəfər isə (26,6%) qadındır. Bu dövr ərzində QİÇS mərhələsinə keçən insanların sayı 160 nəfər, onlardan Azərbaycan vətəndaşlarının sayı 155 nəfər, İİV-infeksiyasından dünyasını dəyişmiş insanların sayı 39 nəfər, onlardan Azərbaycan vətəndaşların sayı 38 nəfər olub. Qadınlara aid göstərilən rəqəmlər o qədər də real deyil, belə ki, bir çoxları kimi qadınlar da bu xəstəliyin ancaq cinsi yolla keçdiyini hesab edib, özlərini şübhə altına qoymaq istəməyərək qeydiyyatlı həkim müayinəsindən keçməyiblər.

Səhiyyə Nazirliyinin mətbuat xidmətindən verilən statistik rəqəmlərə görə, Azərbaycanda təkcə 2011-ci ilin 9 ayı ərzində aşkar olunan QİÇS-in ilkin mərhələsi olan İİV yoluxma hallarının 56,8%-i, ümumilikdə isə 1987-ci ildən - 01.10.2010-cu il tarixinə olan dövrdə bütün yoluxma hallarının 61,7%-i infeksiyalı narkotik maddələrin istifadəsi nəticəsində baş verib.

QİÇS haqda, onun insandan insana keçməsi haqda məlumatı olmayanlar çoxdur. Bu xəstəliyə yoluxanların böyük əksəriyyəti də rayon sakinləridir. Məlumatsızlıq nəticəsində bu xəstəliyin yoluxma yollarını bilmədikləri üçün bir tərəfdən xəstə insanlara münasibət dəyişir, digər tərəfdən isə cəmiyyətdən təcrid olunmaqlarından qorxduqları üçün İİV-ə yoluxanlar vaxtında həkimə müraciət etmirlər. Əksər İİV-ə yoluxan qadınlar xəstəliyə iş üçün başqa ölkələrə gedən ərnlərindən yoluxublar. Bu sahədə qadınların hansı profilaktik tədbirlər aparmaları haqda məlumatları olmur.

Aparılan təhlil problemləri aşağıdakı kimi qruplaşdırılmasına gətirir:

- Qadınların keyfiyyətli tibbi xidmətlərdən, o cümlədən reproduktiv sağlamlıqla əlaqədar tibbi imkanlardan istifadə edə bilməməsi;
- Ailə planlaşdırılmasına dair müasir metodlardan istifadə edilməməsi;
- İİV / QİÇS -ə görə diskriminasiya;
- Döş vəzisinin və uşaqlıq yolunun xərçənginin aşağı səviyyəli diaqnostikası.

TÖVSIYƏLƏR:

- Kəndlərdə patronaj tibb xidmətini inkişaf etdirmək;
- Həm qadın və həm də kişilər arasında ailə planlaşdırılmasına aid geniş təbliğat apararaq abortun fəsadları ilə onları tanış etmək;
- Vaxtaşırı döş vəzisinin və uşaqlıq yolunun xərçənginin profilaktikası üçün məcburi müaniyələrin aparılması;
- Əhali, xüsusilə gənclər arasında İİV/QİÇS yoluxmalarından qorunma, cinsi tərbiyə haqda məlumatları tədris planına fakültativ fənn kimi salmaq.

6. QADIN SAHİBKARLIĞI

CEDAW Komitəsinin **CEDAW/C/AZE/Q/4/26.05.09 Add.1** tövsiyələrində qadın məşğulluğu ilə əlaqədar Azərbaycanda bir sıra problemlərin olması göstərilmişdir. Ölkədə əmək bazarında həm şaquli və həm də üfüqi gender seqreçasiyası mövcuddur; qadınların əksəriyyəti az məvacibli işlərdə təmsil olunublar, özəl sektorda qadın və kişi əməyinin ödənilməsində fərqlər vardır.

Konvensiya iştirakçı dövlətlərdən məşğulluq sahəsində qadınlara qarşı edilən hər bir ayrı-seçkiliyin qarşısını almağa çağırır. Konvensiya qadınlar üçün qanunvericilikdə bərabər əmək şəraiti şərtləri, bərabər əmək haqqı, eyni dəyərli iş üçün bərabər əmək haqqının nəzərdə tutulmasını zəruri hesab edir. Dövlətlər ailə qurmalarına və analıq rollarına görə qadınlara qarşı diskriminasiyanı aradan götürülməsi və onların effektiv əmək hüquqlarının qorunması üçün müvafiq tədbirlər görməlidir.

Konvensiya iştirakçı dövlətlərin qadınların iqtisadi müstəqilliyini təmin etmədikcə, qadınların öz evlərinə sahib ola bilməmələri və öz işlərini qura bilməmələrini ifadə edir. Maliyyə və kredit qurumları qadınlara kredit ala bilməmələri üçün daha yüksək tələblər irəli sürərək qadınların maliyyə və kredit imkanlarından yararlanmasını çətinləşdirir. Konvensiyaya görə qadınlar istiqraz, ipoteka və kredit almaq üçün hüquqları dövlət tərəfindən təmin edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında qanunvericilikdə qadın və kişilər üçün məşğulluq üçün bərabər imkanlar yaradılmışdır. Respublikada müəssisə, idarə və təşkilatlarda tətbiq edilən əməyin ödənilməsi sistemlərində qadın və kişilər üçün bərabər əməyə görə bərabər haqq verilməsi prinsipləri gözlənilir və əməyin ödənilməsində cinsi ayrı-seçkiliyə yol verilmir.

Bütün ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da yoxsul qadınların sayı yoxsul kişilərin sayından çoxdur. Qeyd olunan problemlər sırasında Azərbaycanda daha çox məşğulluq, işsizlik və maddi ehtiyatların və pul gəlirlərinin ədalətli bölüşdürülməməsi, büdcə vəsaitlərində gender faktorunun nəzərə alınmaması, qadınların cəmiyyətdə özünü təsdiq etmə imkanlarının kişilərə nisbətən məhdud olması və s. öz aktualığı ilə seçilir. Resursların bölüşdürülməsində əsasən kişilərin iştirak etməsi bu problemlərin aradan qaldırılmasını məhdudlaşdırır və ölkədə gender probleminin hələ də kəskin formada qalmasını göstərir.

Əhalinin 51-52 faizini təşkil edən əmək qabiliyyətli qadınların əksəriyyəti işdən məhrumdur. Bu fikri dinləmələrdəki müzakirələr bir daha təsdiq etdi. Bir çox uşaq

müəssisələrinin bağlanması və ya fəaliyyət səviyyəsinin aşağı düşməsi, məişət xidmətlərinin bahalaşması və onların kənd yerlərində olmamağı qadınları ictimai həyatdan və gəlir gətirən əməkdən uzaqlaşdırıb. Digər tərəfdən, kişilər arasında işsizlik, ailə büdcəsinin aşağı düşməsi, əvvəllər xarakterik hal sayılmayan ailənin qadın tərəfindən dolandırılmasına səbəb olmuşdur. Xüsusilə, iqtisadiyyatın qeyri-formal sektorunda işləyən qadınların sayı artmışdır. Lakin bu sahədə işləyən qadınların məvacibi eyni işi gören kişilərin məvacibindən çox aşağıdır.

Respublika iqtisadiyyatının bir sıra sahələrində (təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, sosial və s.) işçilərin 76,5%-ni, o cümlədən, təhsildə 67,1%-ni və digər kommunal, sosial və şəxsi xidmətlərin göstərilməsi sahəsində 54,3%-ni qadınlar təşkil edir. İqtisadiyyatın bu sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələr əsasən büdcədən maliyyələşdirilir ki, burada da əmək haqqı nisbətən aşağıdır. Bu amil qadınların orta aylıq əmək haqqının kişilərdən az olmasına öz təsirini göstərir.

Dinləmələrdə fermer təsərrüfatının strateji vacibliyi və bu təsərrüfatın idarə edilməsində qadınların rolu xüsusilə vurğulanmışdır. Məhsul yetişdirməklə ailə büdcəsinə gəlir gətirə biləcək həyatı sahələrin çox kiçik olması, mini kənd təsərrüfatı texnikasının demək olar ki, olmaması yoxsulluğa mənfi təsir edən amillərdəndir. İslahatların aparılmasına baxmayaraq, ümumiyyətlə ölkə üzrə əhalinin məşğulluq səviyyələrində gender bərabərliyi nisbətən təmin olunsa da iqtisadi fəallıq səviyyəsində bu pozulur.

Həssas qruplardan olan qadınların (məcburi köçkün, əlil, tənha qadınlar) sosial müdafiə sahəsində problemləri daha kəskin olaraq qalır. Regionlarda zəif infrastruktur, su kəmərlərinin olmaması və bəzən yararsız olması, xüsusilə dağ rayonlarında məşğulluqla bağlı çoxlu problemlər yaradır. Yolların xüsusilə yararsız olması mərkəzlə əlaqəni çətinləşdirir.

Qadınların iqtisadi vəziyyətləri, onların bizneslə məşğul olması üzrə aparılan müzakirələr zamanı üzə çıxan problemlərin bütün Azərbaycan üçün səciyyəvi olduğu məlum oldu. Məlum oldu ki, yeni iş yerlərinin açılması planında yerin coğrafi və təbii resursların və potensial bazarın olması nəzərdə tutulmalıdır. Yeni iş yerlərinin açılması, bağlanmış müəssisələrin yenidən işə salınması, iqlimə uyğun əkin sahələrinin və

plantasiyaların genişləndirilməsi, dağ yerlərində xalçaçılıq, dərman bitkilərinin toplanması və qurudulması, meyvələrin yığılması sahəsində kiçik sexlərin açılması və s. yerlərdə qadınların müəyyən dərəcədə işlə təmin olunmasına səbəb ola bilər. Həyatıyanı sahələrin genişləndirilməsi və becərilən məhsulun yerlərdə qəbul edilməsi üçün tədarük qəbul məntəqələrinin və aqrotexniki xidmətin yaradılması ailə büdcəsinə gəlir gətirə bilər və eyni zamanda cavan qız və oğlanların da kəndlərdən şəhərə axınının qarşısını ala bilər.

Qadınların kiçik və orta bizneslə məşğul olmasına mane olan səbəblər arasında onların biznes-plan, mikro-kredit və maliyyə hesabatını aparmaq haqqında anlayışlarının zəif olması və güzəştli kreditləri ala bilməməsini göstərmək olar.

Analıq funksiyasının qadın məşğulluğuna çox böyük təsiri vardır. Bir qayda olaraq dünyaya gələn övlada baxmaq üçün analar uşağa görə ya məzuniyyət (1,5-3 ilə qədər) götürür, ya da işdən öz arzusu və ya məcburi çıxır. Bu hal bir tərəfdən onların iqtisadi fəallığını aşağı salır, digər tərəfdən isə onların gələcəkdə pensiya təminatlarının və tibbi sığortalarının yüksək səviyyədə təşkil olunması imkanından kənar qoyur. Bu amil analıq məzuniyyətinə çıxan qadınlara işlədiyi müəssisə tərəfindən maddi və mənəvi dəstək verməsinin vacib olduğunu əsaslandırır. Əks halda bu beynəlxalq sənədlərə görə sosial ədalətsizlik prinsiplərindən kənar qalan bir hal kimi qiymətləndirilir. Bu həm də qadınlar arasında yoxsulluq səviyyəsinin yüksək olmasına bilavasitə təsir göstərir, çünki əvvəldə qeyd olunduğu kimi yoxsulluğun aradan qaldırılmasının ən mühüm şərti məşğulluq hesab olunur və bu sahədə qadınlara qarşı olan diskriminasiya onların məşğulluğuna təsir göstərir. Belə problemin qabaqcadan qarşısını almaq üçün sahibkarlar adətən qadını işə götürməkdə maraqlı olurlar.

Bundan başqa, əmək bazarında qadınların fəallığının aşağı olması qadınların əmək fəaliyyəti müddətinin az olması (iş vaxtı qurtardıqdan sonra işi davam etdirmək iqtidarında olmamaları), qadınlar arasında könüllü işləyənlərin az olması, yenicə ailə quranların öz həyat yoldaşları tərəfindən onların qarşısında işləməmək şərtinin qoyulması və s. milli adət-ənənələrlə də əlaqələndirilə bilər.

Bazar islahatlarının aparılması, sosial-iqtisadi transformasiya gender tarazlığına müxtəlif formalarda təsir göstərir. Belə ki, bir tərəfdən sosial proqramların və sosial sferanın getdikcə müəyyən bir istiqamətlərdə cəmləşməsi, digər bir tərəfdən isə müəssisələrdə günün tələbinə uyğun işçi qüvvəsinə ehtiyacın yaranması müşahidə olunur. Belə bir vəziyyət kişilərin və qadınların ölkənin sosial-iqtisadi həyatında rollarını dəyişir və qadın işçi qüvvəsinin rəqabət qabiliyyətinə mənfi təsir göstərir.

Büdcə sistemində işləyənlərin əmək haqlarında cinsə görə fərq olmadığından, özəl sektorda fər nəzərə çarpacaq dərəcədədir. Rəsmi statistika göstəricilərinə əsasən respublikada qadın və kişi işçilərin orta aylıq əmək haqqı getdikcə artır. Göstəricilərə görə orta hesabla qadınların orta aylıq əməkhaqqı kişilərin orta aylıq əmək haqqının 50-58%-ni təşkil edir.

Ümumilikdə 2009-2012-ci illər ərzində Dövlət Məşğulluq Xidməti tərəfindən 41442 nəfər qadın işlə təmin edilmiş, 7594 nəfər qadın isə müxtəlif peşə kurslarına cəlb olunmuşdur³¹.

2003-cü ildə kişilərdə məşğulluq səviyyəsi 68,4% olduğu halda 2010-cu ildə azalaraq 64,8% -ə enmişdir. Qadınlarda isə məşğulluq səviyyəsi artaraq 2003-cü ildə 44,9% olduğu halda 2010-cu ildə 57,7%-ə çatmışdır. Məsələyə gender bərabərliyi baxımından nəzər yetirsək, müşahidə edirik ki, məşğulluq səviyyələri arasındakı fərq ilbəil azalmış, 2003-cü ildə bu fərq 23,5% təşkil etdiyi halda 2010-cu ilədək bu fərq 7,1%-dək azalmışdır ki, bu da kişi və qadınlar arasında məşğulluğun bərabər imkanlar baxımından təmin edilməsində müsbət dinamikadır³². Lakin problemə dərinləndirən nəzər salsaq, məşğulluq termini altında müvəqqəti iş yerləri də nəzərə alınıb.

Son zamanlar həyata keçirilən iqtisadi islahatlar çərçivəsində fəallıq göstərən qadınların bəziləri özəl müəssisələr yaradaraq cəmiyyətin imkanlı təbəqələrinə transfer etmişlər. Bu da onların sosial təminat, pensiya və səhiyyə sistemlərindən kişilərlə

³¹ Dövlət Məşğulluq Xidmətinin məlumatı, 2012

³² T. İbrahimova. Azərbaycanda gender bərabərliyinin təmin edilməsinə dair məlumat. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi.

bərabər şəkildə faydalana bilmələrinə səbəb olmuşdur. Bu zaman onlar ailənin rifahına yardım göstərməklə yanaşı şəxsi inkişafı üçün də imkanlar əldə ediblər. Sahibkarlığın və kiçik biznesin inkişafının yeni iş yerlərinin yaradılması, işsizliyin azaldılması və məşğulluğun artırılması sahəsində səmərəli vasitə olduğunu nəzərə alsaq, mövcud və potensial qadın sahibkarların inkişaf proseslərindən kənarda qalmadığı təmin edilməlidir. Belə ki, qadın sahibkarlığının inkişafı yoxsulluğun azaldılmasına, qadınların iqtisadi və sosial nüfuzunun artmasına və bir çox hallarda, cəmiyyətdə gender bərabərsizliyinin aradan qaldırılmasına yardım edir.

Həqiqətən, qadınların iqtisadi imkanlarının artırılması onların sərbəst iş qurma qabiliyyətləri ilə əlaqədardır. Əgər qadın pul qazanırsa o aşağıdakı imkanlara malik olmalıdır:

- Özünə pul xərcləmək imkanı;
- Təhsil alma imkanı;
- Ailə üzvlərinə kömək imkanı;
- Seçmə imkanı;
- Özünə inam və özünü təmin etmə hissi;
- Güzəl və firavan həyat qurma imkanı;
- Siyasətlə məşğul olma imkanı;
- Övladlarına təhsil vermə imkanı.

Özəl gəlir gətirən müəssisələrdə qadınlar adətən icraedici işləri yerinə yetirilər. Azərbaycanda istehsal xarakterli iri dövlət və özəl müəssisələrində, böyük gəlir gətirən sahibkarlıqda qadınların sayı çox azdır. Burada milli mentalitətdən irəli gələn səbəblər də az deyil. Ailədə kişilər əksər hallarda qadınların onlardan yüksək gəlir gətirən vəzifələrdə işləmələrinə mane olurlar.

Azərbaycanda 1996-cı ildə yaradılan Qadın Sahibkarların Milli Assosiasiyası fəaliyyət göstərir. Lakin araşdırmalar sahibkar qadınların təşkilatlanması, təşəbbüskarlığı çox aşağı səviyyədə olmasını göstərir.

Azərbaycanda hazırda ümumi daxili məhsulda özəl sektorun payı 83% təşkil edir. Ölkədə sahibkarlıq subyektlərinin sayı 500 minədək artıb. Ümumilikdə hazırda respublikada 40.063 (8%) nəfər sahibkar qadın fəaliyyət göstərir, onlardan 22.377 (4,47 %) nəfəri aktiv fəaliyyətdədir. Göründüyü kimi bu rəqəm kiçikdir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən

qadın sahibkarlar əsasən yüngül sənaye, tikiş sənayesi, xalçaçılıq, tətbiqi incəsənət, xalq sənətkarlığı, yeyinti sənayesi, kənd təsərrüfatı, ticarət və xidmət sahələrində çalışırlar.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, ölkədə sahibkar qadınlar biznes fəaliyyəti ilə məşğul olduqları zaman bir sıra çətinliklərlə də üzləşirlər. Bunlara qadınların mülkiyyət sahibliyinin aşağı olması, cəmiyyətdə qadınlara stereotiplərlə yanaşma, qadının ailədən ənənəvi asılılığı və digərlərini aid etmək olar.

14-15 noyabr 2012-ci il tarixlərində UNECE və Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin birgə təşkilatçılığı ilə Sahibkar Qadınların III Forumu Bakı şəhərində keçirilmişdir. 35 xarici ekspertin və 100-dən artıq yerli nümayəndələrin iştirakı ilə keçən tədbirdə əməkdaşlığın gələcək perspektivləri müzakirə olunmuş və “Qadınlar və vergi”, “Qadınlar və iqtisadiyyat” kimi mövzular ətrafında müzakirələr aparılmışdı.

Dövlət Məşğulluq Xidməti tərəfindən 2009-2012-ci ilin 9 ayı ərzində 41442 nəfər qadın işlə təmin edilmiş, 7594 nəfər qadın isə müxtəlif peşə kurslarına cəlb olunmuşdur.

İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2002-2012-ci illər ərzində 1601 qadın sahibkara 36 milyon manat verilmişdir. Son 3 il və 2012-ci ilin 9 ayı ərzində qadın sahibkarlara verilmiş güzəştli kreditlər hesabına 933 yeni iş yerinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Gəlir gətirən müəssisənin sahibi hüquq cəhətdən qadın olması bəzən formal xarakter daşıyır. Çox vaxt iş ailədə kişi cinsi tərəfindən aparılır. Ailədə kişinin və qadının işsiz olmasının psixoloji təsirləri müxtəlifdir. Eyni təhsil səviyyəsində və peşəkarlıq baxımından eyni qabiliyyətə malik olan ər və arvad arasında aparılan bəzi sorğuların nəticələrinə görə də onların hər ikisinə verilən eyni məbləğli pulun kim tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyətinə yönəldilməsində qadınların bu səlahiyyətlərin öz ərlərinə verilməsini seçmişlər. Buna səbəb qadınların «evdar qadın» və işsiz olmalarını özləri üçün ciddi problem kimi qəbul etməmələridir. Bu onlara psixoloji təsir etmir. Kişilər isə qadınlardan fərqli olaraq, işsizliyin psixoloji təsirinə daha çox məruz qalırlar.

Evdar qadınların əməyi müqabilində, onların ərzaq, qeyri-ərzaq və digər istehlak xərcləri ödənilmir. İqtisadi fəal əhalinin 30,3%-ni evdə çalışan, uşaqlara, yaşlı və xəstə ailə üzvlərinə qulluq edənlərdir. Bu fəaliyyətlə məşğul olan qadınlar 44,2% olduğu halda, kişilərdə sıfır faiz təşkil edir. Bu baxımdan ölkə, cəmiyyət üçün əmək ehtiyatının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayan qadınların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması istiqamətində xüsusi tədbirlər planı hazırlamalı və bu müddəalar hər il ölkə parlamentində təsdiqlənən büdcə qanunlarının xərclər bölməsində öz əksini tapmalıdır. Hər il büdcə təsdiq olunarkən cəmiyyət üçün məhsuldar qüvvə yetişdirən uşaq analara müavinət şəklində haqq verilməsi (məzuniyyətdə olan analara əmək haqqının 100%-i) üçün vəsait ayrılması ölkədə sosial ədalət prinsiplərinin təmin edilməsini yaxşılaşdırır. Bundan başqa, belə qadınlara müəyyən müavinətlərin verilməsinə dünya təcrübəsində də təsadüf edilir.

Qadınların iqtisadi durumu onların səlahiyyətlərinin artmasına, qərar qəbuluna çıxışlarını, yəni seçkilərdə namizəd kimi iştiraklarına şərait yaradan amillərdən biridir. Qadınların iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün onlara professional təhsil almaq imkanları yaratmaq vacibdir. Onları sahibkarlığın inkişafına, kredit alma, biznes planlarının hazırlanma proqramlarına cəlb etmək lazımdır.

TÖVSIYƏLƏR:

- Qadınların kiçik və orta bizneslə məşğul olmaları üçün biznes-plan, mikrokredit və maliyyə hesabatı və s. üzrə maarifləndirici proqramlar hazırlanmalı;
- Qadınlara uzunmüddətli güzəştli kreditlər verilməli;
- Qadın sahibkarlar üçün investisiya müsabiqələri keçirilməli;
- Qadın sahibkarlara lizinq xidmətindən (binaların kirayəsində, avadanlıq və texniki xidmətlərdə və s.) istifadə imkanları genişlənməli.

NƏTİCƏ

Qadınların problemlərini ayrı-ayrılıqda həll etmək mümkün deyil. Bunu gender qeyri-bərabərsizliyi problemləri ilə əlaqəli araşdırmaq lazımdır. Qadınların siyasi həyatda iştiraklarına onların təhsil, səhiyyə və iqtisadi problemləri təsir göstərir. Digər tərəfdən bu problemlərin həlli üçün qadınlar qərar qəbulunda iştirak etməlidirlər.

Qadınların hər bir sahədə iştirak etmələri üçün ən effektiv vəkillik qadınların özləri tərəfindən aparılmalıdır. Vəkiliyin effektivliyi üçün təhlükəsizlik təmin olunmalı, qadınların güclərini maksimum fəallaşdırmaq üçün kifayət qədər resurslar olmalı və qərar qəbul edənlərə çıxış üçün siyasi meydan lazımdır. Qadınlar resurslara və onlar üzərində nəzarətə, o cümlədən torpaqdan, kreditlərdən, ev təsərrüfatının gəlirlərindən istifadəyə az imkanları vardır.

Dövlət bərabərlik və cəmiyyətin həyatında hər bir fərdin tam iştirak imkanlarını həyata keçirməsi üçün bütün qüvvələri səfərbər etməlidir. Səfərbərlikdə qeyri-hökumət təşkilatlarının rolu böyükdür. Gender bərabərliyinə münasibəti dəyişmək və bərabərlik üçün cəmiyyətdə maarifləndirilmə işləri aparılmalıdır. Qadınlar və kişilər siyasi-ictimai həyatda bərabər təmsil olunmalı olduqlarını başa düşməlidirlər. Gender bərabərliyi müntəzəm olaraq kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılmalıdır. Qanunvericilik səviyyəsində gender ekspertizasının aparılması vacibdir. Belə ekspertiza qadınlar və kişilər üçün bərabər imkanlar üzrə siyasətin formalaşmasına yardım edə bilər.

Gender meynstreminqi – bu yaxınlaşma elə siyasətin aparılma prosesidir ki, perspektivdə gender bərabərliyi qərar qəbul edən şəxslər tərəfindən bütün səviyyədə strategiyalara və proqramlara daxil edilməlidir. Layihə çərçivəsində keçirilən ictimai dinləmələr, yerli icra hakimiyyətləri, yerli özünüidarətmə orqanları və mərkəzi icra hakimiyyətinin yerli strukturlarında çalışan vəzifəli şəxslərin BMT-nin “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi barədə Konvensiyası”, ümumilikdə gender siyasəti ilə bağlı səthi təsəvvürlərin olduğunu göstərdi.

Bu vəziyyətin dəyişməsi və yerli icra strukturlarının və yerli özünüidarətmə orqanlarının dövlətin gender siyasətini, bu siyasətin həyata keçirilməsi ilə bağlı qarşıda duran vəzifələri və məsuliyyəti başa düşmələri və anlamaları üçün maarifləndirmə və

məlumatlandırma tədbirlərinin miqyası genişlənməlidir. Bu cür maarifləndirmə kampaniyalarının aparılması və vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlığın təşkili və həyata keçirilməsi üçün Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin maddi və institusional imkanları genişləndirilməlidir. Hazırkı imkanlar daha geniş miqyasda fəaliyyət üçün yetərli deyil. Bu istiqamətdə hökumət səviyyəsində müvafiq qərarların qəbuluna ehtiyac var.

Qadınların, ümumiyyətlə, hər bir şəxsin potensial imkanlarının üzə çıxarılmasında və onların reallaşmasında qeyri hökumət təşkilatlarının rolu danılmazdır. Qeyri-hökumət təşkilatları, xüsusilə qadın təşkilatları cəmiyyətdə həmişə dəyişikliyə gətirən qüvvə olmuşdur. Qeyri-hökumət təşkilatları dövlət orqanları, cəmiyyətin bütün strukturları ilə tərəfmüqabilliyə və əməkdaşlığa əsaslanan münasibətlər qurmaqla gender qeyri-bərabərliyi istiqamətində problemlərin həllinə öz töhfələrini verməlidir.

Gender bərabərliyi cəmiyyətin müxtəlif sahələri tərəfindən qəbul edilməli və dəstəklənməlidir. Digər iştirakçıların gender siyasətindən kənar qaldığı təqdirdə hakimiyyət və qadın QHT-lər tərəfində aparılan işlər heç bir nəticə verməz. Yalnız bütün strukturların birgə fəaliyyəti nəticəsində gender bərabərliyini həyata keçirmək mümkündür. Gender bərabərliyinin həyata keçməsində özəl sektorun, siyasi partiyaların, sahibkarlıq təşkilatlarının, araşdırma mərkəzlərinin, akademik strukturların və beynəlxalq təşkilatların fəal iştiraklarının böyük rolları vardır

Bir çox dünya ölkələrində dövlət büdcəsinin formalaşdırılması zamanı gender faktorunun nəzərə alınması zəruri şərtidir. Dövlət vəsiətlərindən kişi və qadınların istifadəsi zamanı bərabər imkanların təmin edilməsi gender bərabərliyinin əsas komponentlərindən, göstəricilərindən biridir.

CEDAW Komitəsinin milli hesabatı verdiyi tövsiyələrin təhlili Azərbaycan Hökuməti tərəfindən

- vətəndaş cəmiyyəti institutlarının, QHT-lərin, siyasi partiyaların, media nümayəndələrinin, fəal vətəndaşların qadınların vəziyyəti ilə əlaqədar problemlərin həllində iştiraklarının təmin edilməsini;

- qadınların vəziyyətlərinin yaxşılaşması üçün effektiv milli mexanizmlərin işlənilib hazırlanmasını;
- Yoxsulluğun Azalması və Dayanıqlı İnkişaf Dövlət Proqramına gender bərabərliyinin salınmasını göstərir.

İşlək Milli mexanizm olmadıqda ölkədə Konvensiyanı tələblərini həyata keçirmək mümkün deyildir.

İZAHLI LÜĞƏT

Bərabər hüquqluluk və qeyri-ayrıseçkilik: Bütün insanlar öz hüquqları baxımından bərabərdirlər. Bütün insanlara insan haqları hər hansısa bir ayırı-seçkilik olmadan verilmişdir. Bu o deməkdir ki, hər bir insan dərisinin rəngindən, cinsindən, dinindən, dilindən, siyasi və ya başqa baxışlarından, milli və ya sosial mənsubiyyətindən asılı olmayaraq insan hüquqlarından istifadə etmək hüququna malikdir.

Daxili məcburi köçkünlər (məcburi köçkünlər)- ölkə daxilində etnik, dini və başqa dəlillərə əsasən təqib olunan, müharibədən, insan ləyaqətinə toxunan hadisələrlə üzləşən və buna görə ölkə daxilində yaşayış yerlərini tərk edən insanlar.

Edvokasi – İctimai vəkillik - demokratiyanın alətlərindən istifadə edib ədalət və bərabər hüquqlar üçün norma və qanunları hazırlayıb həyata keçirən təşkilatlanmış səylər və vətəndaş aksiyaları.

Əməkdaşlıq - müəyyən bir quruluşa və aydın əlaqələrə malik olan və aralarında kiçik bir dəyişmə zamanı bütün sistemə təsir edən çoxlu təşkilatların, təsisatların və şəxslərin birgə fəaliyyətdir.

Ədalət hüququ kişilərə və qadınlara eyni münasibətə təminat verir.

İctimai kampaniyalar – bu ictimai əhəmiyyətə malik olan problemlərin konkret həllinə yönəlmiş bir-birilə əlaqədə olan və müəyyən vaxt ərzində həyata keçirilən tədbirlər silsiləsidir.

İştirak və qoşulma: Hər bir insana və bütövlükdə bütün insanlara, insan haqları və əsas azadlıqlarının reallaşa biləcəyi mülki, iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi inkişafda fəal, azad və tam olaraq iştirak etmə, rol oynama və ona malik olma hüquqları verilmişdir.

Gender – kişi və qadının bioloji cinsindən asılı olmayıb, cəmiyyətin sosial təşkilindən asılı olan sosial cins, sosial roldur.

Gender bərabərliyi -qadın və kişilərin şəxsi və ictimai həyatda bərabər imkanları və iştirakı deməkdir.

"Gender rolları" və "gender stereotipləri" anlayışları çox zaman eyni mənada işlədilir və bunlar ənənələrin yaratdıqları rollardır.

Konvensiya –xüsusi məsələ üzrə beynəlxalq müqavilə, razılıq.

Monitoring- müəyyən bir hadisə, vəziyyət, siyasət, proqramlar üzrə informasiyaların toplanıb işlənilməsi və ictimaiyyətə çatdırılması.

Ombudsman (xalq müvəkkili) -vətəndaşların dövlət aparatında, vəzifə başında duranların işindən, administrativ qərarlardan narazı olduqda müraciət etdikləri vəzifəli şəxs.

Preambula - Hüquqda hüququ aktın giriş və ya başlanğıj hissəsi. Adətən preambulada hüququ aktın məqsədləri, vəzifələri və prinsipləri qeyd olunur.

«Seksizm», «cinsə görə diskriminasiya»– birbaşa diskriminasiyadır və kişi-qadın cinsi əlamətlərinə əsaslanan birbaşa məhdudlaşmaya gətirib çıxaran rəftar zamanı rast gəlinir.

Strategiya– kompleks məqsədlərə çatmaqdan ötrü fəaliyyətin daha ümumi planı.

Vətəndaş cəmiyyəti - özündə qeyri – hökumət, qeyri – kommersiya təşkilatlarını, müstəqil informasiya vasitələrini, eyni zamanda siyasətçiləri, həmkarlar təşkilatlarını, fəal vətəndaşları birləşdirir. Vətəndaş cəmiyyəti ictimai kommunikasiya şəbəkələrində, assosiasiyalarda, könüllü birliklərdə cəmiyyətin kooperasiya normaları əsasında özünü göstərən vətəndaş və dövlət arasında sosial, qarşılıqlı fəaliyyət sahəsidir.

BİBLİOQRAFIYA

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 1995.
2. Azərbaycan Respublikasının “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” qanunu, 2006.
3. Azərbaycan Respublikasının “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” qanunu, 2010.
4. Azərbaycan Respublikasının “Əhalinin sağlamlığının mühafizəsi haqda” qanunu, 1997.
5. Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında qanunu”, 2009.
6. Azərbaycan Respublikasının “Qeyri - Hökumət Təşkilatları (İctimai birliklər və fondlar) haqqında qanunu”, 2000.
7. Azərbaycanda qadınlar və kişilər. Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsi, 2012.
8. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi, 1999 –cu il.
9. Anna Matveeva. Baseline Survey. CARE international in the Caucasus, ‘Strengthening Women’s Capacity for Peace Building in the South Caucasus Region’ project, 2010 – 2012
10. Asiya – Sakit Okean Beynəlxalq Nəzarət Orqanının “Инструкции по разработке и предоставлению теневых докладов».
11. Azerbaijan Gender Information Centre:
http://www.gender-az.org/index_en.shtml?id_doc=225

12. Brigitta Bode. Conflict Affected Communities in Azerbaijan, CARE International In the Caucasus, 2011.
13. Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention.
14. CEDAW-a dair Fakultativ Protokol
15. CEDAW–nun müddəalarından hərəkətə doğru, UNDP/UNIFEM, 2007.
16. Fifth periodic report of States parties due in 2013, Azerbaijan European Neighborhood and Partnership Instrument on Azerbaijan (EU / Azerbaijan Action Plan, Country Strategy Paper 2007-2013).
17. “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyesti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu, 2004.
18. Konstitusiya və normativ aktların referendum vasitəsilə qəbul edilmiş istisnaları
19. Kostohryz, P. “Azerbaijan: Internally Displaced Amidst a Booming Economy.” Norwegian Refugee, 2009.
20. Modul Alternativ hesabat, ww.clrpl.az/upload/file/Modul_Alternativ_hesabat.ppt
21. ‘Monitoring the Implementation of the Convention on Elimination of All Types of Discrimination Against Women (CEDAW) in Azerbaijan:
Article 4.1 Realizing Women’s Rights in Local Decision-making And Advancing the Role of Women in Social Life;
22. Mandl, S. Women in Azerbaijan: Peace, Security, and Democracy from a Women’s Rights Perspective. Wien: Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights, 2011.
23. List of issues and questions with regard to the consideration of periodic reports, Azerbaijan (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, (CEDAW/C/AZE/CO/2-3, 2007).
24. Handbook for Gender Focal Points in UNESCO National Commissions (The Section for Women and Gender Equality Bureau of Strategic Planning, 2005).
25. Gender Mainstreaming in Poverty Eradication and the Millennium Development Goals: A Handbook for Policy-makers and Other Stakeholders (by International Development Research Centre (IDRC) and the Canadian International Development Agency (CIDA), 2003).

26. Gender in the Analysis, Policy and Strategy Development of the Conflict Prevention Centre OSCE Conflict Prevention Centre and Gender Section of the Office of the Secretary General, August 2006.
27. Gender Attitudes In Azerbaijan: Trends And Challenges' Azerbaijan Human Development Report 2007, State Committee for Family, Women and Children's Issues and UNDP Azerbaijan, sponsored by the government of Norway.
28. Gender Balance in Management Policy within the framework of UNDP, 2001.
29. 'On The Compliance Of The Azerbaijan Republic With The Convention On Elimination Of All Forms Of Discrimination Against Women' Alternative Report submitted to the 44th session of the Committee on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (20 July 7- August 2009) prepared by the Human Rights Center of Azerbaijan (HRCA) with the support of the International Federation for Human Rights (FIDH).
30. «Оценка положения женщин: руководство по отчетности» (Commonwealth Secretariat, United Nations и International Human Rights Action Watch).
31. Review of the implementation of the Beijing Platform for Action and the outcome documents of the special session of the General Assembly entitled "Women 2000: gender equality, development and peace for the twenty-first century" (Report of the Secretary-General, Commission on the Status of Women, 2005 (E/CN.6/2005/2)).
32. USAID dəstəyi ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının ABA CEELİ Hüquqşünaslar Assosiasiyası tərəfindən hazırlanmış "BMT-nin Qadınlara qarşı ayırı-seçkiliyin bütün növ formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyanın icrasının gedişatının qiymətləndirilməsi üzrə dərslük.
33. A.Veysəlova. Erkən Nikahlar. Azərbaycan Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri Dövlət Komitəsinin Araşdırmaları, 2012.
34. Ибрагимбекова Р., Ахундова С, Микаилова У. 'Гендерный анализ политической сферы в Азербайджане' (provides media analysis, among other issues).
35. http://www.gender-az.org/index.shtml?id_main=29&id_sub=115
36. Review of the implementation of the Beijing Platform for Action and the outcome documents of the special session of the General Assembly entitled "Women 2000:

- gender equality, development and peace for the twenty-first century” (Report of the Secretary-General, Commission on the Status of Women, 2005 (E/CN.6/2005/2)).
37. ‘Submission from the Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) of the Norwegian Refugee Council (NRC) for consideration at the 44th session of the Committee for the Elimination of Discrimination Against Women’ (20 July-7 August 2009), Republic of Azerbaijan, 2 June 2009.
 38. Women in Power and Decision-making Diagnosis, UNDP Report, 2005.
 39. Women and Democratization (OSCE Human Dimension Implementation Meeting, October 1998).
 40. ‘Women Position In Labour Market (Article 11 of CEDAW) and Violence Against Women (General Recommendation 19),’ NGO Shadow Report, prepared by Mammadova, Gulnara and Kamila Dadashova, Azerbaijan, 2009.
 41. "Women in leadership roles" (Women Watch, Online discussion notes, 2007).